

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Postavení učitelek v českém školství od počátku 19. století do současnosti

The status of teachers in Czech schools since the early 19th century to the present time

Bc. Kristýna Gáliková, DiS.

Vedoucí práce: PhDr. Jarmila Mojžíšová, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Pedagogika – Speciální pedagogika

2019

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Postavení učitelek v českém školství od počátku 19. století do současnosti* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. dubna 2019

Děkuji paní doktorce Mojžíšové za laskavé vedení mé práce a za její hodnotné rady. Dále děkuji paní Haně Šustrové za korekturu textu a paní Kateřině Červinkové za trpělivost a podporu při psaní.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá vývojem vzdělávání budoucích učitelů se zaměřením na historické vzdělávání žen-učitelek od roku 1869 až do současnosti. Práce charakterizuje život v 19. století, největší sociokulturní a politické změny, které se v něm udály. A to především z pohledu hospodářství, průmyslu a obchodu, dále jak se měnil pohled na rodinu, domov a zdraví obyvatelstva a konečně jakým způsobem se posunulo nazírání na občanství, školství a emancipaci žen. Dále se orientuje na detailní popis vzdělávání učitelů v českých zemích od 19. století do současnosti, zaměřené hlavně na dobu od Hasnerovy reformy z roku 1869, období první republiky, školství poválečné a přehled současného školství. Poté je práce zaměřena na počátky vzdělávání žen se zacílením na ženy-učitelky. Popisuje problematiku učitelského celibátu, který byl platný za Rakouska-Uherska a první rok samostatného Československého státu. Nastíní změny počtů učitelů a učitelek a to především za posledních 10 let. Práce obsahuje medailonky tří učitelek, průkopnic ženského vzdělávání a vzdělávání učitelek u nás. Líčí pedagogické působení a soukromý život Františky Amerlingové, první učitelky, která dokázala snoubit pracovní i soukromý život, dále také Albíny Honzákové, učitelky, jejíž život ukazuje popisované těžkosti, které ženy musely překonat na své cestě za získáním učitelského povolání a nakonec Marie Provazníkové, učitelky tělocviku v dobách, kdy na dívčích školách nebyla tělesná výchova zavedena.

KLÍČOVÁ SLOVA

učitelka, společnost, českého školství, 19. století, učitelský celibát, životopis, vzdělávání učitelek

ABSTRACT

This thesis deals with the development of education of future teachers with a focus on the history of female teachers' education from the year 1869 to the present. The thesis describes life in the 19th century. Mainly the greatest sociocultural and political changes that occurred in it from the perspective of economy, industry and commerce, as well as from the changing the point of view on a family, home and population health, and finally, from the point of a shifted vision of citizenship, education and emancipation of women. It also focuses on a detailed description of teacher education in the Czech lands from the 19th century to the present, mainly on the period from Hasner's reform of 1869, the First Republic, post-war education and an overview of contemporary education. The thesis pays attention on the beginnings of women's education with a focus on female teachers. It describes the issue of teacher celibacy valid for the Austro-Hungarian Empire and the first year of the independent Czechoslovak state. It outlines changes in the numbers of male and female teachers, especially in the last 10 years. The thesis contains medallions of three female teachers, pioneers of women's education and teacher training in our country. It depicts the pedagogical work and private life of Františka Amerlingová, the first teacher who managed to combine professional and private life, of Albína Honzáková, a teacher whose life shows difficulties that women had to overcome on their way to gaining a teaching profession and finally of Marie Provazníková, a physical education teacher at a time when physical education was not introduced at girls' schools.

KEY WORDS

teacher, society, Czech education, 19th century, teacher celibacy, curriculum vitae, teacher education

Obsah

Úvod	7
1 Společnost 19. století.....	9
1.1 Hospodářství, průmysl a obchod.....	10
1.2 Rodina, domov a zdraví obyvatelstva	12
1.3 Občanství, školství a emancipační hnutí žen	14
2 Vzdělávání učitelů v českých zemích od 19. století do současnosti.....	21
2.1 Vzdělávání učitelů v průběhu 19. století a počátku 20. století	22
2.2 Vzdělávání učitelů v meziválečném období (1918 – 1939).....	24
2.3 Vzdělávání učitelů po druhé světové válce	27
2.4 Odborná kvalifikace učitelů dnes	29
3 Počátky vzdělávání žen-učitelek.....	34
3.1 Počátky institucionalizovaného odborného vzdělávání žen.....	36
3.2 Učitelský celibát.....	42
3.3 Variabilita počtu učitelů a učitelek.....	45
4 Životopisy učitelek přelomu 19. a 20. století.....	50
4.1 Františka „Svatava“ Amerlingová – manželka a učitelka	50
4.2 Albína Honzáková – učitelka ženské elity	53
4.3 Marie Provazníková – učitelka, náčelnice Sokola a bojovnice.....	65
Závěr	69
Seznam použitých informačních zdrojů	72
Seznam příloh	75

Úvod

Ženy byly po staletí vnímány jako ochránitelky krbu, hospodyně, matky a vychovatelky dětí. Řádné vzdělání mohly ženy ze všech společenských vrstev získat jen v církevních řádech. To pro ně ale znamenalo zřítí se rodinného života a zasvětit svůj život církvi. Dívkám z vyšších společenských vrstev bývalo poskytováno alespoň základní vzdělání (tzn. znalost trivia – čtení, psaní, počítání) za pomoci domácích učitelů, ale jejich vzdělání bylo spíše zaměřeno na vedení domácnosti. Dívky z nižších vrstev často neměly ani základní znalosti trivia, protože pro rodinu nebylo ekonomicky možné zabezpečit jim vzdělání.

Přes různé pokusy o reformy (např. Jan Ámos Komenský říkal, že se mají všichni učit všemu dle svých schopností) se situace kolem vzdělávání žen začala pomalu měnit s příchodem 19. století, které bylo přelomové z mnoha různých důvodů. Severní Amerika i Evropa prošly mnoha krvavými válečnými spory, proto se stala velmi důležitá myšlenka humanismu, demokracie a občanství. S tím se samozřejmě pojí i touha po liberálnější společnosti pro všechny občany, včetně žen a dětí. Jednou ze základních lidských potřeb je potřeba poznání, vědomostí a pochopení světa kolem nás. A uplatnění této potřeby je i jedním ze základních lidských práv.

Sociokulturní změny se odrážely nejen v hospodářství a průmyslu, ale především v tom, jak byl chápán domov, rodina a její zdraví a samozřejmě emancipační hnutí žen, spojené s rozvojem dívčího a ženského vzdělávání a školství.

V této práci budou nastíněny hlavní sociokulturní i politické zvraty v 19. století, které přinesly i mnohé změny v získávání vzdělání dětí, jejich učitelů a učitelek.

Cesta učitelů v 19. století k získání náležité kvalifikace byla spletitá a nároky na ně kladené se často měnily. Systém se ustálil především díky tzv. velkému říšskému zákonu z roku 1869, který nejen pokračoval v tradici tereziánských reforem o všeobecné vzdělávací povinnosti, ale především upravoval koncepci vzdělávání učitelů a nově i učitelek.

Nejprve však bude popsáno v kapitole 2 vzdělávání učitelů všeobecně, od Hasnerovy reformy do současnosti. Jelikož od zrušení učitelského celibátu (poplatného jen pro ženy-učitelky) je vzdělávání učitelů stejné bez ohledu na pohlaví, vzdělávání učitelek od roku 1869 do zrušení celibátu bude popsáno v kapitole 3.

V poslední kapitole budou popsány soukromé i pracovní životy tří učitelek, které budoucím generacím zajistily některá práva, která jsou dnes již samozřejmostí. První z nich bude Františka Amerlingová, manželka Karla Slavoje Amerlinga a učitelka na Budči dívčí. Tato žena-učitelka dokázala, že lze spojit pracovní a soukromý život a nezanedbávat ani jedno. Další bude Albína Honzáková, která svému učitelskému povolání obětovala touhu po rodině a dětech, ale její práce i mimo školu byla pro ženy přelomová. Poslední učitelkou bude Marie Provazníková, učitelka tělesné výchovy, náčelnice Sokola a bojovnice za demokracii a občanské svobody.

Tyto ženy dokázaly, že dokážou být stejně cílevědomé a toužící po vzdělání jako muži. Jen díky jejich nezlomné vůli mohly další generace žen, učitelek, ale i mužů a učitelů získat svobody a vzdělání v rozsahu, která do té doby nebyla možná.

1 Společnost 19. století

Doby minulé jsou plné politických i sociálních změn, ale největší změny (kulturní, sociální, hospodářské, průmyslové i politické) lze zaznamenat v 19. století. Tyto změny budou popsány na následujících řádcích, a to především z pohledu hospodářského, rodinného a zdravotního, hlavně však občanského.

19. století je běžně definováno jako časová perioda mezi lety 1801 až 1900, je však lépe toto časové období ohraničit obdobím mezi Velkou francouzskou revolucí a atentátem v Sarajevu, kterým započala 1. světová válka. ¹

Evropa zažila období krvavých konfliktů, kdy se mnoho států spojilo proti okupační politice Napoleona po Velké francouzské revoluci. Na revoluční hnutí započaté Francií odpověděly evropské země revolucemi v letech 1848 a 1849. Tato revoluční léta přinesla změny ekonomické, sociální a politické. ²

Na evropském kontinentu (a Severní Americe) se rozbujel neobyčejně překotný hospodářský růst, který nejen rázně upravil a změnil industrializaci, především však rozběhl urbanizaci. Zrušením cechů začaly vznikat samostatné obchody a živnosti. S čím dál hustší železniční dopravní sítí byly položeny základy cestování osob a hospodářského pohybu zboží.

Bezmála všech evropských států se zmocnila touha po liberálnější společnosti, rovnocennosti a rovnoprávnosti všech lidí a také zlepšení jejich sociální situace. Vznikaly různé spolky svobodných občanů (založené na dobrovolném členství) a to především ty ženské, u nás např. Ženský klub český či Americký klub dam. Další byly charitativní, účelové (1. český atletický klub, Sportovní klub Slavia, Klub českých turistů) a náboženské. ³

¹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 9

² LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 9

³ *Svépomocné spolky* [online]. [cit. 2019-02-27; 18:20]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Sv%C3%A9pomocn%C3%A9_spolky>

Lidé se stále více stěhovali z vesnic do měst, města se rozrůstala a měnila díky stavebním a asanačním úpravám. Díky novým vědeckým poznatkům z oblasti medicíny i přírodních věd a s tím spojené zkvalitnění lékařské péče se zlepšovalo zdraví obyvatelstva.

Emancipační hnutí poskytlo ženám větší pole působnosti a získání většího sebevědomí, zároveň začalo zlepšovat jejich sociální situaci ve veřejném sektoru. Vyšší dívčí vzdělávání poskytlo dívkám možnost lepšího společenského uplatnění a uvědomění si, že mohou i svým intelektem podporovat budoucí generace.

V celém Rakousku-Uhersku se rozšiřovala síť škol, jak triviálních, tak středních. Ač se jako univerzální jazyk ustanovila němčina, v českých zemích se na nižších stupních vzdělání udržela čeština, což poté pomohlo národnímu obrození při obnovení českého jazyka a kultury. Na vyšších stupních škol byla ale němčina povinná (české školy začaly vznikat až v druhé polovině 19. století) a pokud chtěl občan dosáhnout vyššího společenského uplatnění, bohužel se bez plného používání němčiny neobešel.

Vznikání nových států vedlo k národní hrdosti, ale s tím se také bohužel pojilo posílení nacionalismu. Soupeření nově sjednoceného Německa a Itálie s ostatními zeměmi o rozšiřování kolonií v Africe a Asii vedlo k narušení rovnováhy moci a krizi hospodářství zemí, což následně vyvrcholilo 1. světovým válečným konfliktem.⁴

1.1 Hospodářství, průmysl a obchod

Průmyslová revoluce postupně proměnila sociální modely i principy, vrstvení obyvatelstva i geografii států, stabilizovala se síť měst, vesnic a dopravy. Zakládáním a rozvojem továren se bohatství již nezískávalo jen z půdy. Lidskému užívání výtěžků moderní technologie vévodilo využívání elektrické energie, která zjednodušila život všem vrstvám obyvatel (ať už v soukromém či veřejném životě).⁵

⁴ *19. století* [online]. Editováno 2018-06-16 v 14:06 [cit. 2018-10-24; 19:16].

Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/19._stolet%C3%AD>

⁵ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 10

Industrializace a urbanizace se v českých zemích rozmáhaly pomaleji než v ostatních zemích habsburské říše a to kvůli spornému politickému postavení v komparaci s rozmachem ekonomické schopnosti a významu českých zemí. Velké množství průmyslových závodů a továren bylo zakládáno na venkově, proto města neměla výsostné postavení průmyslového rozmachu. Města (kromě Prahy a Plzně) si uchovala svou maloměstskou mentalitu, díky čemuž v nich přežívaly určité stereotypy veřejného i soukromého života. ⁶

Ekonomický rozmach se stal nástrojem společenského rozvoje a podnikání se stalo více či méně váženou činností. Pojem podnikatel se vázal s činorodostí, schopnostmi a materiální či morální mocí. I přes znatelný hospodářský rozmach se někteří tradicionalisti stavěli k podnikání jako k činnosti podřadné. ⁷

Živnostenský řád z roku 1859 zrušil cechy a otevřel tak cestu samostatné výdělečné činnosti – živnosti výrobní (výroba nových předmětů), živnosti obchodní (prodej zboží), živnosti poslužné (výkon služby), živnosti koncesované (vázané na koncesi – stavební firmy, výroba a výčep lihovin, knihtiskárny, apod.), svobodné (výroba papírenského zboží, praní prádla, literární a umělecká činnost, atd.) a konečně živnosti řemeslné (bylo u nich nutno splnit prokazatelnou kvalifikaci). Toto století proslulo velkým hospodářským rozmachem, začaly vznikat první hokynářství a menší obchody. Úplnou novinkou se staly obchodní domy (první obchodní dům Belle Jardinière byl založen roku 1824 v Paříži, u nás je za 1. obchodní dům považován galanterní podnik Jana Neffa otevřený v roce 1863 ⁸). Vznikaly nové profese (především ve stavebnictví) a rozvíjel se finanční trh. ⁹

Stále hustší železniční síť umožnila lidem nejen lépe převážet statky, ale i nakládat s časem i vzdáleností potřebnou pro dojíždění za prací, vzděláním, či trávením volného času. Tato plodná práce přetvořila člověka jako produkt přírody na producenta hodnot

⁶ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 11 - 12

⁷ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 12 - 13

⁸ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 30

⁹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 20 - 31

a z přírody výrobek, reprodukční či instalační jednotku. Víra v lidský pokrok (někdy příliš optimistická) přebíjela dokonce i navyklou víru v Boha a nově zrozenou víru v národ.¹⁰

Volný čas byl věnován převážně fyzické a psychické regeneraci, vznikaly tančírny a hostince. Rozvíjelo se cestování, kdy již není důležitý pouhý přesun, ale i cesta. Na počátku století se týkal jen privilegovaných osob, příslušníci pracovní třídy se snažili napracovat co nejvíce „akordu“ (úkolová mzda), takže čas pracovní a volný se překrýval. V okamžiku lépe uchopené návaznosti jednotlivých kroků výroby a mechanizace se ukotvila pevná pracovní doba (která se postupně zkracovala z neúnosně dlouhé na podobné té dnešní). Člověk tak získal možnost volný čas trávit dle svých individuálních přání, potřeb či možností.¹¹

1.2 Rodina, domov a zdraví obyvatelstva

Rodina nepřestala být důležitá, i když se postupně měnil názor na bydlení. Rodiny i jednotlivci se začali stěhovat do měst a venkov se pomalu vyliďňoval, nekladl se již takový důraz na vlastnictví domu (stále více se za účelem práce opouštěl dům na venkově a obyvatelstvo se stěhovalo do měst a bytů v pronájmu), ale na kvalitu bydlení jako takového – sociální zařízení, soukromí, pohodlí, vybavení kuchyně, apod.¹²

Vzhledem k rozšiřujícím se obydleným plochám se kladl důraz na zdravé prostředí, které by předcházelo šíření epidemií (funkční kanalizace, rozšiřování původních středověkých ulic a uliček, stavby nových činžovních domů s trojtraktovým uspořádáním). Komunální hygiena se ve všech velkých evropských městech upravovala asanací, zbořením původních staveb a výstavbou nových (pokud se týká Prahy, velmi špatná situace byla ve čtvrti Josefov, která se stala centrem chudiny a pochybných

¹⁰ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 10 - 11

¹¹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 272 - 273

¹² LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 43 – 64, 78 – 82

existencí poté, co židé získaly svobodu pohybu a usídlení v roce 1849, čímž mohli „Židovské Město“ opustit a žít jinde), dále také zavedením kanalizace a vody do měst.¹³

Bohatší obyvatelé měli možnost navštěvovat kvůli očištění veřejné lázně, ty domácí existovaly zřídka. Ostatní se koupali v přenosných nádobách a vanách. Lékař Jan Evangelista Purkyně horoval za to, aby se především u nejchudších vrstev obyvatelstva (jež většina žila v nájemních domech bez koupelny) zlepšila dostupnost hygienického zázemí. Poukazoval také na nutnost zřídit lázně ve školách, kasárnách, průmyslových oblastech a podnicích. Postup k lépe dostupnému zlepšení hygienické situace narážel na již zmiňovaný problém s dostupností vody a kanalizace, ale také na tradiční prudernost. Nahé lidské tělo bylo stále ještě tabu vzbuzující podezření z necudných praktik, dívky a ženy se koupaly v koupacích košilích. I přesto se náklady na mýdlo postupně stávaly normální součástí rozpočtu domácnosti (i když se více používalo na ruce a obličej, než na očištění celého těla).¹⁴

Útulnost domova se spojovala i s čistotou, dívky dostávaly široké spektrum rad z různých příruček pro hospodyně, jak mít čistou a zvelebenou domácnost. Sofie Podlipská, spisovatelka a překladatelka, velmi odmítala „falešnou“ čistotu, tedy špínu a prach ukrytý v kobercích, gobelínech, závěsech apod. Hygiena a čistota měla podle ní být viditelná a prostorová s ohledem na pohyb osob (i dětí) po obydlí.¹⁵

Zdraví obyvatelstva ostatně nebylo valné, což dokládá i vysoká kojenecká i dětská úmrtnost - „na konci 18. století se věku 15 let dožilo jen 45 až 50 % narozených dětí, na konci 19. století to bylo 65 % a na konci 20. století skoro 99 %“¹⁶. Zdraví bylo chápáno spíše jako stav těla, ve kterém je schopno žít a pracovat. Nedůvěra k lékařskému personálu se pomalu změnila v druhé polovině 19. století, status lékaře nabyl na důležitosti a vážnosti. Zlepšení zdravotní péče vedlo i k fenoménu plánovaného rodičovství, díky čemuž klesla natalita. Počet obyvatel tak paradoxně začal pomalu

¹³ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 43 – 45

¹⁴ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 78 – 82

¹⁵ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 86 – 88

¹⁶ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 93

narůstat, protože ženy již nebyly tak vyčerpané častými těhotenstvími a porody (což dříve často vedlo k jejich smrti v mladém věku), pomalu také začala klesat novorozenecká a dětská úmrtnost.¹⁷

Během 1. poloviny 19. století se začalo měnit pojetí rodiny (např. tím, že stát uznal svou odpovědnost postarat se o své občany), složky - občanské cítění a rodina - vedly k rozdělení soukromého a veřejného života. Muž byl i nadále chápán jako bytost vystupující veřejně, žena mohla „vládnout“ pouze v soukromí domova. Ženám se ale dostalo společenského ocenění za její biologickou podmíněnost rodit a kojit děti, ačkoli i přesto pochvala bych spojena především se zajištěním harmonického domova. Mobilita žen mimo domov byla ztěžována i nevhodným oblečením, empírové oblečení nedostatečně hrálo či promokalo (pro záněty vaječníků se začal používat termín „mušelínová nemoc“), korzety ženám bránily v řádném dýchání či vylučování stolice a moči. Na škodlivost korzetů upozorňovalo mnoho lékařů, přesto se z této součásti ženského oděvu ženy vymanily až během 1. světové války. Nejen kvůli vykonávání tradičně mužských profesí, kde jim korzet překážel v pohybu, ale i kvůli kritickému nedostatku kovu pro válečné účely (u levnějších korzetů se kostice vyráběly z kovu). Válka změnila oblékání žen i mužů celkově, ženy zkrátily sukně i vlasy, muži se přestali dusit ve škrobených nákrčnicích, úzkých kalhotách či fracích.¹⁸

1.3 Občanství, školství a emancipační hnutí žen

Občan se z poddaného stal člověkem užívajícím politických práv a technického pokroku. Ačkoli vznikaly mnohé politické strany, které zpolitizovaly kromě státních otázek i mnohé starosti běžného občana, v habsburské říši stále převládalo tradiční chápání světa i společnosti. Na jedné straně se lidé upínali k pokroku, na druhé straně

¹⁷ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 10, 92 - 99

¹⁸ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 14 - 15, 112 - 113, 167 - 168

pro ně neměnnou entitu představoval císař. Konec 19. století je spojen s první světovou válkou, která navždy změnila soudobou společnost i lidi v ní.¹⁹

České země byly v 19. století pod nadvládou Rakouska-Uherska, což značně ovlivňovalo společenské a kulturní podmínky. Habsburská říše se během tohoto století změnila „z monarchie ovládané osvícenými absolutisty“²⁰ na konstituční monarchii s občany voleným parlamentem (poslanci byli lidé občansky uvědomělí a finančně zabezpečení, nikoli jen jedinci, kterým bylo jejich rodem „umožněno“ vládnout).

Měšťanstvo, jedna z nejrychleji se rozvíjejících vrstev společnosti, se stalo hnací silou společenských změn. Kvůli násilnému poněmčování obyvatelstva si mnoho vzdělaných mužů uvědomovalo potřebu zachovat a rozšířit český jazyk i mimo venkovské, často nevzdělané, obyvatelstvo. Ve městech, zvolna se rozrůstajících, se jako úřední jazyk používala němčina a čeština byla jazykem nevzdělanců a chudáků. Austroněmci byli přesvědčeni o své rasové, kulturní a jazykové nadřazenosti, Češi byli chápáni jako občané druhé kategorie. Čech, který neovládal německý jazyk, neměl možnost společenského i pracovního postupu. Češi neměli své vlastní střední školy a české děti se tak mohly vzdělávat na školách pouze v jazyce německém, německé děti žijící na českém území povinnost vzdělávat se v českém jazyce ovšem neměly.²¹

Magdalena Dobromila Rettigová, která je chápána jako první česká feministka, si po sňatku s Janem Sudislavem Rettigem začala silně uvědomovat své jazykové nedostatky. Její matka, ač Češka, považovala pro dítě z úřednické rodiny jako vhodný jazyk němčinu a tak se Magdalena česky učit nesměla. Českému jazyku se Magdalena učila od okolí a poté od svého manžela. Rettigová prohlašovala, že ženy se mají důsledně orientovat na mužovo blaho, čímž zajistí blaho a existenční zajištění celé rodiny. Respekt ke své manželce dle Rettigové může cítit muž, kterému se jeho žena intelektuálně vyrovná a dokáže zajistit zdravé a vlídné domácí prostředí. Muž tak nebude mít potřebu utíkat se k alkoholu, nalévárnám a prostitutkám. Ačkoli se dá

¹⁹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 15

²⁰ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 11

²¹ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 10 a 18

feminismu Rettigové ledacos namítat, je pravdou, že velmi podporovala dívčí vzdělávání. Ona sama získala na svou dobu široké vzdělání především samostudiem, protože německou školu navštěvovala jen krátce. Takřka ve všech městech, kam se s manželem kvůli jeho zaměstnání stěhovala, dokázala založit soukromou školu pro chudší dívky ve vlastní domácnosti. Dívky tam učila ručním pracem, vaření, uklízení, také správné češtině, čtení kvalitních českých knih a sounáležitosti k českému národu. České domácnosti měly dle jejího názoru nízkou úroveň proto, že dívky nikdo neučil ekonomickému hospodaření s penězi, zdravému vaření, uklízení a hygieně. Díky jejím knihám (především kuchařským) si čtenářky začaly kultivovat svou znalost českého jazyka.²²

Národní obrození, lépe spíše formování novodobého českého národa, budovalo národní povědomí, hrdost a sounáležitost. Pomohlo českým občanům trpícím pod austroněmeckou nadvládou najít ztracenou víru v národ a změnu. Stejně jako se zdálo toto „tradiční chování“ mocností vůči českým zemím nespravedlivé a nemravné, i postavení žen ve společnosti a přístup k nim byl přesně takový. Mylně se předpokládalo, že žena je oprávněně nerovnoprávná muži, protože se mu nemůže rovnat duševně, sociálně, ekonomicky či politicky. Emancipační hnutí poskytlo možnost ženám angažovat se i jinde, než jen v soukromí domova.²³

Ženy se zpočátku soustředily na prokázání jejich rovnocennosti s muži, poté začaly vyvíjet tlak na odstranění jejich diskriminace ze všech oblastí veřejného i soukromého života. Česká ženská iniciativa měla velké štěstí v tom, že objevila silnou podporu ze strany mnoha učených mužů. *„Rodina a její úroveň byla v tomto kontextu velmi důležitá, a ta byla závislá na úrovni matek“*²⁴. Pokud byla žena nevzdělaná, úroveň znalostí, které předávala budoucí generaci, byla také na velmi nízké úrovni. Obrozenci si uvědomovali, *„že ženy neměly ani minimální možnost k rozvoji svých intelektových a odborných schopností, a že většině žen se ani nedostalo spravedlivého stupně úcty za*

²² NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 12 - 18

²³ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 9

²⁴ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 10

veškerou práci, kterou pro rodinu vykonávaly“²⁵. Intelektuálové a osvícenci čerpali z humanistického přesvědčení, že ženin intelektový a mravní potenciál je potřeba podporovat a rozvíjet. Ženy osvícenců se tak stávají hybnou silou vzdělávání dalších generací žen, ke kterým lze vzhlížet nejen jako k ochránkyním rodinného krbu, ale i jako ke vzdělaným bytostem s vlastním názorem a pohledem na společenské dění (jako byla Božena Němcová, svým způsobem i zmiňovaná Magdaléna Dobromila Rettigová a další). Emancipační hnutí se zaměřilo i na ženy z nižších sociálních vrstev, které se stávaly terčem nezodpovědného a devastujícího chování celé společnosti.²⁶

Domácí přednášky archeologa a vlastence V. Krolmuse roku 1815 dokazují vědomí osvícenců, že schopnosti žen a mužů jsou rovnocenné. Památná přednáška Bernarda Bolzana, českého matematika, kněze a filozofa, z roku 1810 „O povolání a důstojenství ženského pohlaví“ podtrhla důležitost ženské domácí a rodinné práce, práce vykonávané pro obecné blaho a především ženinych duševních schopností. Ženy, hlavně matky, měly mít právo na elementární úctu, nejenom společnosti, ale hlavně jejich manželů a dětí.²⁷

Postupně se měnící pohled na ženy se neopíral jen o důstojnost, která měla být dopřána každému člověku bez rozdílu, ale i o praktické záležitosti, které ženy vykonávaly. V období napoleonských válek se tragicky ukázalo, jak moc byly ženy jako ošetřovatelky potřebné a jak velkou překážkou bylo jejich nízké obecné vzdělání. Tyto i jiné motivy daly ženám potřebnou motivaci připojit k celkovému demokratizačnímu procesu i řešení „ženské otázky“.²⁸

Celospolečensky se na osamostatňování žen pohlíželo spíše jako na něco nežádoucího a odporujícího tradici, ale díky podpoře vysoce postavených žen i mužů (Tomáš G. Masaryk, Karel Slavoj Amerling, Františka „Svatava“ Amerlingová, Charlotta

²⁵ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 10

²⁶ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 10

²⁷ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 11

²⁸ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 12

G. Masaryková, Bohuslava Rajska, Magdaléna Dobromila Rettigová, apod.) se emancipace ženy a jejího postavení ve společnosti postupně měnila.²⁹

Rozsah kooperace mezi českými ženami a osvícenými muži byl výjimečným fenoménem nevídaným v celé Evropě. Hnutí nikdy nemělo proti-mužskou povahu a dokázalo, že blízká součinnost s muži je možná a kýžená. Ženy se nezabývaly jen získáním větších ženských práv, ale i demokratizací celého národa, jelikož celkové pozvednutí celého národa je přímo úměrné i blahu jeho obyvatel.³⁰

Vzdělání a vzdělávání se stalo důležitějším než dříve, i proto, že s nástupem osvícenství se lidem začala vštěpovat myšlenka svobody a rovnosti. Privilegované vrstvy se sice stále držely starých pořádků (např. výchova za pomoci chův, guvernanteček), ale radikální změny pocítily vrstvy nižší, především díky položení základů povinné školní docházky roku 1774. Povinnou školní docházku nelze chápat z dnešního pohledu, ale spíše jako vzdělávací povinnost.

Legislativně byla povinná školní docházka korigována až velkým říšským zákonem (tzv. Hasnerův zákon) z roku 1869. Zákon upravoval školství od předškolního do středního vzdělávání a také prodloužil povinnou školní docházku o dva roky (až do 14 let věku dítěte). Zákon dále podporoval vznik, minimálně po jedné v každém okrese, škol obecných a měšťanských. Nabádal také k osamostatnění škol od katolické církve. Osnovy byly jednotné, zákon nedělal rozdíly mezi vzděláváním chlapců a dívek a dívkám se tak otevřela možnost vyššího vzdělání, což bylo velkou změnou oproti dřívějším dobám.³¹

Hasnerova reforma podpořila vznik sítě primárních škol, ve školách zakázala používání fyzických trestů, naopak podpořila používání učebnic a sešitů místo tabulek. Zákon byl přijímán rozporuplně, především v sociálně slabších rodinách (kde soustavné vzdělávání nemělo dlouhé historie), rodičům nevyhovovalo striktní dodržování a prodloužení školní docházky. Novela z roku 1883 některé klady tohoto zákona

²⁹ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 9 - 12

³⁰ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, s. 10

³¹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 200

potřela zavedením několika druhů úlev - opět umožnila ukončit povinnou školní docházku po 6 letech a v období polních prací se od vyučování mohlo uvolnit i šestileté dítě. I přesto se díky Hasnerovu zákonu začal rapidně likvidovat analfabetismus.³²

Reformátoři školství původně chtěli, aby byla němčina zavedena jako úřední jazyk do všech stupňů vzdělávání (Josef II. prohlásil, že univerzálním jazykem Rakouska-Uherska je němčina), aby se tím dle jejich názoru pozvedla úroveň českých zemí z jejich zaostalosti. Jelikož ale učitelé triviálních škol neuměli vyučovat v němčině, čeština na elementární úrovni školství zůstala zachována. Na školách hlavních a gymnáziích byla povinná němčina, ačkoli se v letech 1820 – 1821 osvícenci snažili založit českou školu na Novém městě pražském (J. V. Sedláčkovi se povedlo založit českou hlavní školu v Plzni). V roce 1839 se ale situace obrátila a s druhou vlnou národního obrození obroditelé vyučování v českém jazyce vyžadovali. Jako první česká vyšší škola byla otevřena „Budeč“, ale vize zakladatele K. S. Amerlinga byla utopistická a roku 1848 se škola musela zavřít. Až zákonem z roku 1866 se ustanovilo rovné právo obou zemských jazyků na základním a středním stupni školství a mohlo se začít vyučovat v češtině i na středním stupni školství.³³

Ve středním školství fungovala gymnázia, která se po zrušení jezuitského řádu dostala pod patronát státu (i když mnoho jich bylo zrušeno). Reformou roku 1775 se gymnázia stala pětitřídními: v prvních dvou ročnících se vyučovalo německy, potom se pokračovalo v latině. Gymnázia nekončila maturitou, studenti museli absolvovat dvouleté filozofické studium na filozofickém učení (bylo v Českých Budějovicích, Litomyšli a Plzni). Studenti nemohli pokračovat ve studiu na univerzitě. Toto se změnilo až reformami z let 1848 – 1849, které připojilo filozofické učení ke gymnáziu, což prakticky znamenalo, že se počet let docházky zvýšil na osm a umožnil studentům studovat dále na filozofických fakultách vysokých škol.³⁴

³² LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 200 - 201

³³ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 202

³⁴ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 201 - 203

Praktické vzdělání na vyšším stupni školství se odehrávalo na nově zakládaných šestiletých reálkách (např. zemědělsko-lesnické, technické, obchodní a průmyslové). Výnos ministerstva roku 1851 určil reálkám status středních odborných škol bez maturity, Hasnerův zákon jim poté navrátil řádný status, obsahově poskytoval všeobecné vzdělání a možnost ukončit vzdělávání maturitou. Kromě tohoto dále existovaly podreálky, které ale vývoj středoškolského vzdělávání podstatně neovlivnily.³⁵

Střední vzdělávání bylo elitní záležitostí, student se těšil výsostnému sociálnímu postavení. Pro děti to ovšem velmi často znamenalo opustit rodné hnízdo a hledat ubytování v blízkosti školy. Školských ubytovacích zařízení bylo pramálo, dítě bylo tak odkázáno na ochotu příbuzných nebo bytných.³⁶

Vzdělanost ženy však i nadále určovala rodina, často měly jen základní znalosti a elementární vzdělání potřebné pro vedení domácnosti. Díky Hasnerovu zákonu a společenskému tlaku se situace začala pomalu měnit, ženy získaly možnost vzdělávat se v profesi učitelky.

³⁵ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 203 - 204

³⁶ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 204 - 205

2 Vzdělávání učitelů v českých zemích od 19. století do současnosti

Popsat možnosti vzdělávání v průběhu času je téma obsáhlé a složité. Proto pro vylíčení této oblasti budou použity elementární informace o vzdělávání učitelů. Vzdělávání žen všeobecně a také se zaměřením na vzdělávání učitelek bude náležitě popsáno v kapitole následující.

Předávání znalostí z generace na generaci existovalo od vzniku lidského rodu (stejně chování je možné pozorovat i u zvířat). Před příchodem křesťanství bylo vzdělání více všeobecnou záležitostí (povinné pro vybrané skupiny obyvatelstva – svobodné občany, muže), s příchodem křesťanství se výchova a vzdělávání přesunulo na církevní řády. Vzdělanost se tak stala výdobytkem jedinců napojených na církve (velká řada středověkých králů neuměla číst ani psát), pro mnoho z nich bylo vstoupení do řádu a odevzdání se Bohu jedinou možností, jak získat alespoň základní vzdělání (toto se týkalo především dívek, kterým bylo vzdělání odepíráno všeobecně).³⁷

Institucionální vzdělávání má v českých zemích dlouhou historii, počátky lze vysledovat až do 10. století. Vznikaly školy klášterní (při kláštorech) a katedrální (situované v sídlech biskupů), které připravovaly děti pro církevní dráhu. Ve 13. století vznikly školy partikulární (městské – města je zakládala a financovala), které se zaměřovaly na vzdělávání úředníků městské správy. Po založení univerzit (v českých zemích byla první Univerzita Karlova roku 1348) se staly jakýmsi předstupněm studia na univerzitě. V 16. století vznikly také školy jezuitské a bratrské. Toto rozvržení se udrželo až do 17. století.³⁸

Hlavní změny ve školství se udály díky tereziánským reformám na konci 18. století. Vzdělávání si vzal na starost stát a byla zavedena všeobecná vzdělávací povinnost. Monarchie si uvědomila důležitost vzdělání a tedy, že „*negramotnost poddaných je*

³⁷ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 39 - 40

³⁸ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 69

brzdou společenského pokroku“³⁹. Vzdělanost se tak stala jednou z částí demokratizace státu (společně s tolerančním patentem, zrušením nevolnictví, apod.).⁴⁰

Se vznikem všeobecné vzdělávací povinnosti byly položeny základy pro vzdělávání budoucích učitelů, lidové školství potřebovalo řádně vzdělané a připravené odborníky. Preparandy, „*přípravky pro budoucí učitele škol triviálních a hlavních*“⁴¹, vznikaly při školách normálních a hlavních. Ačkoli úroveň vzdělání učitelů z preparand nebyla tak rozsáhlá, umožnila vznik institutu učitele a vzdělávání dětí i jinde, než jen v církevních školách.⁴²

V následujících podkapitolách budou rozebrány celkové požadavky na výkon učitelského povolání, až do roku 1869 zaměřeného na vzdělávání učitelů-mužů. Kapitoly se zabývají jen státním školstvím. V celé této kapitole se pro zjednodušení rodovosti používá jen rod mužský, počátky vzdělávání žen a jejich učitelská profese bude důkladně řešena ve 3. kapitole.

2.1 Vzdělávání učitelů v průběhu 19. století a počátku 20. století

Všeobecný školní řád z roku 1774 zřizoval německé normální, hlavní a triviální školy v celém Rakousko-Uhersku. Stát dále upravoval institucionálním vzdělávání učitelů na tzv. preparandách, přičemž pravou zaháňskou metodou (skládající se z pěti částí upravujících např. pospolné vyučování všech dětí bez rozdílu) definoval požadavky na učitelovo vzdělání i kontrolu znalostí zkouškami.⁴³

Jak ukazuje Kniha metodní z roku 1775, na učitelích se požadovala znalost trivia a náboženství, dále možné znalosti zemědělství, zeměpisu, dějepisu a industrie ve stejné

³⁹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 69

⁴⁰ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 69

⁴¹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 71

⁴² VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 70 - 71

⁴³ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 27

šíři jako na městských hlavních školách. Kromě toho se od pedagogů požadovala znalost vyučovacích postupů a metod.⁴⁴

Aby učitelé mohli získat pracovní místo, museli se prokázat vysvědčením z normální školy, poté i z preparandy (vztahovalo se i na učitele, kteří v té době již vyučovali). Ačkoli získání vzdělání nebylo pro učitele nijak lehké, nebylo nezvládnutelné. Co ovšem učitelé pokládali za problém, byla úroveň jejich vzdělání a úsilí o jeho zkvalitnění. Tyto snahy započaly hlavně v období národního obrození a snahou o „vytvoření české národní školy (jako školy s českým vyučovacím jazykem a s „českým“ obsahem vzdělání)“⁴⁵. Učitelé začali vytvářet vlastní učebnice a metodické knihy v českém jazyce.⁴⁶

Čelní osobností učitelského snažení se stal K. S. Amerling, zakladatel vzdělávací instituce Budeč (kromě toho také Porad pražského učitelstva, časopisu Posel z Budče a učitelského kurzu v Panské ulici).⁴⁷

Reformní snahy učitelů byly zastaveny revolucí v roce 1848. Moc úřední však v roce 1849 prodloužila docházku do preparand, „vzdělávání učitelů triviálních škol se stalo jednoletým, vzdělávání učitelů škol hlavních dvouletým“⁴⁸.

Úpravy v koncepci vzdělávání učitelů konkretizoval tvz. velký říšský zákon z roku 1869. Školy triviální a hlavní byly nahrazeny školami obecnými (venkovské) a měšťanskými (městské), které „poskytovaly širší okruh vzdělání (byl obohacen o realie, tělocvik a ruční práce pro dívky), jehož mělo být dosaženo za osm let...povinné školní docházky“⁴⁹. Drobný rozdíl mezi školou obecnou a měšťanskou (v měšťanské byly vyšší nároky na vzdělání) se odrazil i v přípravě učitelů na výkon

⁴⁴ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 27 - 28

⁴⁵ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 28

⁴⁶ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 28

⁴⁷ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 28

⁴⁸ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 28

⁴⁹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 29

jejich budoucího povolání v „*podmínkách přijetí ke studiu, v délce a v obsahu studia*“⁵⁰. Učitelské ústavy přijímaly k čtyřletému praktickému studiu absolventy nižších středních škol (přijímací zkoušky se skládaly ze všech předmětů střední školy kromě cizích jazyků). Na ústavy byly navázány cvičné školy, kde učitelé konali výstupy a hospitovali. Program byl pro oba typy škol stejný, pro vyučování na škole měšťanské získal učitel aprobaci až po složení zkoušky způsobilosti pro školu měšťanskou. Zákon dále ukládal učitelům další vzdělávání (povinná účast na učitelských konferencích, speciálních kurzech, studium odborné literatury a periodik). Ačkoli zákon vzdělávání učitelů velmi podpořil, vzdělávání mělo i nadále spíše povahu praktických návodů jak učit, ne jako činnost, ke které je potřeba mít znalosti z daného oboru i z oborů pedagogika, psychologie a filozofie. Projevilo se to především na tom, že učitelé nemohli své vzdělání rozšiřovat studiem na vysoké škole.⁵¹

O studium učitelů elementárních škol na vysokých školách se živě diskutovalo v učitelských spolcích a jednotách. Hlavním podporovatelem se stal G. A. Lindner, který usiloval o propojení teoretických znalostí s praktickými a také o zakládání vlastních samostatných institucí kvůli neochotě jiných fakult vzdělávat budoucí učitele.⁵²

2.2 Vzdělávání učitelů v meziválečném období (1918 – 1939)

Zákony, které upravovaly školství v českých a slovenských zemích za Rakouska-Uherska, zůstaly v platnosti i po vzniku samostatného československého státu. Jednou z velkých změn bylo zrušení učitelského celibátu v roce 1919.

System školství se zásadně neměnil, jednotlivé změny byly provedeny nejprve ministerskými nařízeními, posléze „malým“ školským zákonem z roku 1922. Tento zákon zavedl povinnou osmiletou školní docházku na celém území ČSR. Také zrušil novelu Hasnerova zákona z roku 1883 a s tím se zrušily i úlevy ve školní docházce.

⁵⁰ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 29

⁵¹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 28 - 29

⁵² VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 30

Dále do osnov zařadil dva nové předměty – ruční práce pro chlapce a občanskou výchovu a nauku. Obnovil také povinnost tělesné výchovy pro dívky. Do učitelských sborů zavedl paritu obou pohlaví a postupně redukoval počet žáků na jednoho učitele „tak, že ve školním roce 1932/1933 se mělo dospět k počtu šedesáti žáků (z původních osmdesáti)“⁵³. Dále bylo zákonem zavedeno další vzdělávání učitelů, i když nároky nebyly vysoké.⁵⁴

Zákon o menšinových školách (zákon č. 292/1920 Sb.), který ukládal zakládat školy pro národnostní menšiny na území, kde žije jinonárodní většina, byl přelomový v tom, že nejenom ukládal zakládat školy pro národnostní menšiny žijící na území ČSR (škola měla být založena v každé obci, kde dle tříletého průměru žilo alespoň čtyřicet dětí odlišné národnosti), ale zároveň řešil i problém v oblastech ČSR, kde jako menšina žili občané české národnosti a kde tedy doposud nebyly školy české (víceméně se jednalo o oblast Sudet, kde i nadále docházelo ke germanizaci obyvatelstva).⁵⁵

S tím se zvyšovala důležitost řádné přípravy pedagoga, přičemž na další vzdělávání učitelů dohlížely učitelské organizace. Z dnešního pohledu učitelé základních škol pokračovali ve stejném studiu, jako před vznikem republiky. Učitelské ústavy, kterými učitelé museli projít, ze začátku přijímaly ke studiu absolventy nižší střední školy za předpokladu, že uchazeč splnil přijímací zkoušky ze všech předmětů střední školy krom cizího jazyka. Studium zde bylo čtyřleté a poskytovalo vzdělání v předmětech obecné a měšťanské školy a pedagogiky (teorie výchovy, didaktika, dějiny pedagogiky a školní zákonodárství). Příprava zde měla praktický charakter, procvičovat se budoucí učitelé mohli na cvičných školách, kde pedagogové hospitovali a dělali výstupy. Z uchazeče se stal učitel až po složení zkoušky způsobilosti pro měšťanskou školu, která byla poměrně náročná a její složení byla spíše soukromá záležitost samotných uchazečů.⁵⁶

⁵³ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 79

⁵⁴ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 79

⁵⁵ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 79

⁵⁶ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 29

G. A. Lindner požadoval pro další studium pedagogů možnost pedagogického vzdělání také na vysoké škole, pro což požadoval zřízení samostatné instituce v rámci univerzitního města. Následovníci Lindnera pokračovali v tomto návrhu i po dobu 1. republiky, ale politicky se jim to nepodařilo. Díky tomu ovšem svépomocně vznikaly ústavy jako Školy vysokých studií pedagogických (v Praze a v Brně) a také Soukromá pedagogická fakulta v Praze.⁵⁷

Oproti tomu vzdělávání středoškolských profesorů bylo poměrně „dobrodružné“, jelikož se střídavě zvyšovala, snižovala a opět zvyšovala náročnost a ukončení studia.

Vzdělávání středoškolských profesorů se tradičně odehrávalo na vysokých školách, před vznikem republiky pouze na filozofické fakultě, poté i na přírodovědecké. Učitelé se vzdělávali rozdílně dle odborných předmětů: hudby, kreslení a tělocviku (kreslení na výtvarné akademii či umělecko-průmyslové škole, tělocvik během speciálních kurzů na filozofické fakultě, krasopis, deskriptivní geometrie pro učitele na reálkách se učila na technikách). Studium ukončovali státní zkouškou. Před vznikem republiky došlo ke snížení nutného počtu let studia, ale s reformou středních škol (1908) dochází k návratu k vyšší kvalitě vzdělávání v roce 1911, a tato tendence se udržela i po první desetiletí 1. republiky.⁵⁸

Uchazečům se tedy znovu zavedly čtyři roky studia, změny v „univerzitním základu“ (zkouška z „univerzitního základu“ – filozofie, psychologie, pedagogika, školní hygiena, vyučovací jazyk - se skládala po pátém semestru), znovuzavedení domácí písemné práce z každého ze dvou studovaných oborů a klauzurní práce mimo oborů (maximálně čtyř) i z vyučovacího jazyka, zvýšení počtu aprobací a nové pojetí zkušebního roku, který po uchazečích žádal propojení praxe a prohloubení teoretické výuky.⁵⁹

⁵⁷ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 30 - 31

⁵⁸ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 32

⁵⁹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 33 - 35

Se vznikem republiky došlo ke zrušení zkušebního roku (v roce 1919). Ten byl v roce 1922 upraven na čekatelský rok, který umožňoval budoucímu učiteli vyučovat (za nižší plat) při zkráceném úvazku.⁶⁰

Roku 1930 se uchazeči zavedly dvě státní zkoušky, první ústní po čtvrtém semestru z aprobačních předmětů, mateřského jazyka, druhá po osmém semestru, která převzala klasickou předešlou strukturu – domácí práce (z aprobačních předmětů), klauzurní práce (dvě až tři) a ústní zkouška. Požadavky na univerzitní základ se rapidně zvýšily. I přes tyto dílčí a důležité změny byly pedagogové připravování především teoreticky, což si tíživě uvědomovali především učitelé z praxe. Snahy o změnu vyústily v ujasnění funkce „univerzitního základu“ v učitelské přípravě, tedy zkvalitnění praktických činností již během univerzitní výuky v podobě laboratorních a jiných cvičení, které navazovaly na teoretickou výuku⁶¹. „*Praxe na školách se měla stát součástí přípravy, měla se konat v cvičných školách k tomuto účelu zvlášť vybraných a měla být propojena s teorií*“⁶².

2.3 Vzdělávání učitelů po druhé světové válce

Po druhé světové válce docházelo k mnoha změnám, především z důvodu pěti zásadních reforem, které upravovaly „*stupeň přípravy (vysokoškolský, středoškolský), vzájemný poměr vzdělávání učitelů základních a středních škol, poměr oborové a pedagogicko-psychologické složky, organizace a délka studia, studijní obory, instituce*“⁶³.

Zásadní změnou byla povinnost vysokoškolského vzdělání učitelů národních (dříve obecních a měšťanských) škol, které bylo podmíněno vznikem pedagogických fakult dekretem prezidenta republiky z roku 1945 (jeden z Benešových dekretů) a také zákonem z roku 1946. Na pedagogických fakultách studovali středoškolští profesori

⁶⁰ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 35 - 36

⁶¹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 36 - 39

⁶² VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 39

⁶³ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 40

(obory, které se nevyučovali na jiných fakultách), učitelé obecných a měšťanských škol i učitelky mateřských škol (které byly do školského systému zařazeny až školským zákonem z roku 1948).⁶⁴

Je důležité si uvědomit, že vzhledem k tomu, že pedagogické fakulty vznikaly na základě politického rozhodnutí bez konzultací s hodnostáři fakult, které doposud poskytovaly pedagogické vzdělání, byl vztah ostatních fakult k pedagogickým velmi chladný. Kvůli nutnosti dokazovat svou odbornost byly pedagogické fakulty roku 1950 donuceny realizovat dálkové studium pro učitele z praxe. Bohužel kvůli politickým tlakům docházelo ke snižování odbornosti fakult, což v důsledku zapříčinilo zrušení pedagogických fakult roku 1953 zákonem upravujícím také školskou soustavu (proti čemuž se ostře ohradil O. Chlup na ÚV KSČ).⁶⁵

Vzdělání středoškolských profesorů bylo přeneseno na nově vzniklé vysoké školy pedagogické. Kromě těchto vysokých škol vznikaly pedagogické školy (nahrazovaly pedagogická gymnázia vzniknuvší roku 1950), která vzdělávala budoucí učitelky mateřských škol, učitele prvního stupně nově zřízených osmiletých gymnázií a jedenáctiletých středních škol, dále vznikaly vyšší pedagogické školy, které vzdělávaly učitele druhých stupňů zmíněných škol.⁶⁶

Roku 1959 se příprava středoškolských profesorů opět vrátila na vysokoškolskou půdu. Příprava učitelů nižších stupňů zůstala oddělena, ale opět povýšila na úroveň vysokého školství. Praktikovala se na krajských pedagogických institucích (ostatní typy škol byly zrušeny), kdy kraje řídily instituce ekonomicky, avšak kurikulum a vědeckou činnost jim upravovalo ministerstvo školství. Tyto instituce ale nemohly navázat na tradici z roku 1946 a kvalitní pedagogy.⁶⁷

Situace se nezlepšila ani po znovuoobnovení pedagogických fakult v roce 1964, především proto, že mnoho z nich vzniklo z pedagogických institutů. Rozdíly mezi

⁶⁴ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 40

⁶⁵ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 40

⁶⁶ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 41

⁶⁷ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 41

ostatními fakultami univerzit a pedagogickými fakultami se tak ještě zvětšily i proto, že zatímco nepedagogické fakulty vzdělávaly budoucí středoškolské profesory, pedagogické fakulty pouze učitele prvního a druhého stupně. ⁶⁸

Obtíže nastaly roku 1976, kdy kvůli modelu sjednocené přípravy učitelů se vzdělání středoškolských profesorů přesunulo i na pedagogické fakulty a naopak ostatním univerzitním fakultám přibyla povinnost vzdělávat i učitele pro druhý stupeň základní školy. Kvůli soupeření, ve kterém pedagogické fakulty nevyhrávaly, se některé z nich rozhodly po Sametové revoluci, i s ohledem na výsledky akreditačních komisí, přestat vzdělávat středoškolské profesory a opět se zaměřit jen na vzdělávání učitelů prvního a druhého stupně základních škol. ⁶⁹

Diskontinuita učitelského vzdělávání po druhé světové válce byla zaviněna několika po sobě jdoucími radikálními změnami bez toho, aby se ověřila účinnost zaváděných úprav. Scházela koncepce založená na analýze počtu učitelů a rozvoji populace v komparaci s koncepcí školské soustavy včetně kurikula. Proces změny se jevil uspěchaný, byl pouhou reakcí na momentální nedostatky praxe, bez ohledu na to, zda je rozhodnutí správné či nikoli. Školství bylo podřízeno režimním tlakům Komunistické strany navrátit na vysoké školy vzdělávání učitelů základních škol a propojit je se vzděláváním středoškolských profesorů. Změny ve školství byly svým charakterem politická rozhodnutí bez přizvání odborníků, či vyslechnutí názorů učitelské veřejnosti. ⁷⁰

2.4 Odborná kvalifikace učitelů dnes

Současné vzdělávání učitelů a školství samotné vykazuje prvky porevolučního liberálního nadšení. Bylo upuštěno od dosavadního centralizovaného systému a patronát nad školami (kromě škol vysokých, které jsou zřizovány ze zákona) byl

⁶⁸ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 41 - 42

⁶⁹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 42

⁷⁰ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 45 - 46

převeden na nižší územní samosprávné celky – tedy kraje a obce. Přesto si Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) přenechalo celkovou záštitu, která rámcově upravuje základní pravidla vzdělávání. Právní subjektivita, kterou školy získaly, institucím poskytla jistou svobodu (v souladu s platnými právními předpisy) „v rozhodování personálních, organizačních, finančních a kurikulárních otázkách“⁷¹. Od roku 2004 je též rámcově školství podřízeno doporučením příslušných orgánů EU, nejvýznamnějším současným doporučením je doporučení o společném vzdělávání (dříve inkluzi).⁷²

Vzdělání budoucích učitelů zabezpečují (některé nově vzniknuvší) střední pedagogické školy a vysoké školy, rozšiřování jejich již vzniklé kvalifikace učitelům umožňuje celoživotní vzdělání či samostatně řešené kurzy (většinou akreditované MŠMT). Kromě tohoto začaly vznikat i nové druhy škol, které se snaží navazovat na již existující tradici (např. víceletá gymnázia), ale i školy respektující měnící se „trh práce (nové druhy odborných škol, nové studijní obory), ale i vývojové trendy v zahraničí (vyšší odborné školy, integrované střední odborné školy, strukturování vysokoškolského studia na bakalářské a navazující magisterské atd.)“⁷³. Ke státním školám (do kterých se zahrnují i církevní) přibyl i nestátní sektor a soukromé školy.⁷⁴

Učitelé jsou připravováni k práci na větším množství škol, co se týče počtu i stupňů – jedná se o školy mateřské (dále MŠ), základní (dále ZŠ), střední (dále SŠ), konzervatoře, vyšší odborné školy (dále VOŠ), školy základní umělecké a jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky. Kromě tohoto učitelé mohou vykonávat své povolání samozřejmě i na vysokých školách, které si ale své pedagogy často vychovávají samy. Studenti doktorského studia mají povinnost v menší míře i vyučovat studenty bakalářského a magisterského studia. Na vysokých školách učitelé nejsou nazýváni „učiteli“ či „pedagogy“, ale akademickými pracovníky (lektoři, asistenti, odborní

⁷¹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 87

⁷² VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 87 - 88

⁷³ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 88

⁷⁴ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 88

asistenti, docenti, profesori, a také vědečtí a jiní pracovníci podílející se na pedagogické činnosti). Jejich činnost upravuje zákon o vysokých školách a změně a doplnění dalších zákonů (dříve zákon č. 111/1998 Sb., nově zákon č. 137/2016 - znění účinné od 1. 9. 2016).⁷⁵

Společný legislativní rámec přípravy učitelů zabezpečuje školám i ředitelům zaměstnávat odborníky, jejichž znalosti se opírají o studium na vysoké škole a „základní obsahové vymezení (aprobační předměty, pedagogika, psychologie, oborové didaktiky a pedagogická praxe)“⁷⁶. Ale „každá instituce vzdělávající učitele má v podstatě své vlastní pojetí učitelské přípravy“⁷⁷.

Učitelství prvního stupně základní školy se i nadále vyučuje na pedagogických fakultách, kde se uplatňuje především pedocentrismus a orientace na činnostní vzdělávání. „Učitelství nižších sekundárních škol (druhý stupeň ZŠ a nižší gymnázia) se realizuje na všech pedagogických fakultách a na některých dalších „učitelských fakultách“ (rozuměj univerzitních fakultách realizujících i učitelství)“⁷⁸. Lze ho studovat na pedagogických fakultách i na jiných univerzitních fakultách poskytujících obory spojené s učitelstvím (jako např. Fyzika se zaměřením na vzdělávání se sdruženým studiem Matematika se zaměřením na vzdělávání na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy). „Učitelství vyšších sekundárních škol tradičně realizují filozofické a přírodovědecké fakulty“⁷⁹. Odborné předměty lze studovat ve spojení s učitelstvím určeným pro vyšší sekundární školy (čtyřletá gymnázia, SŠ, SOŠ, apod.), nebo jako samostatné učitelské studium (jako na již zmiňované Matematicko-fyzikální fakultě). Studium je většinou dvouoborové a je složeno z aprobačních předmětů, univerzitního základu a pedagogicko-psychologických disciplín.⁸⁰

⁷⁵ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 46, 88 - 89

⁷⁶ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 46

⁷⁷ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 46

⁷⁸ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 46

⁷⁹ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 46

⁸⁰ VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, s. 46

Valná většina učitelů z praxe je povinna zvýšit si odbornou kvalifikaci odpovídající měnícím se zákonům. V současné době se vzdělání pedagogů orientuje podle zákona č. 379/2015 Sb. (dříve 563/2004 Sb.), o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Pedagogickým pracovníkem se dle tohoto zákona rozumí: „*Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálněpedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání na základě zvláštního právního předpisu (dále jen „přímá pedagogická činnost“); je zaměstnancem právnické osoby, která vykonává činnost školy, nebo zaměstnancem státu, nebo ředitelem školy, není-li k právnické osobě vykonávající činnost školy v pracovněprávním vztahu nebo není-li zaměstnancem státu*“⁸¹.

Je zajímavé upozornit na skutečnost, že až do revoluce se v žádné literatuře nehovoří o „učiteli v mateřské škole“, vždy jen o učitelce, nehovořilo se o učitelství pro mateřské školy, ale pouze o učitelkách mateřských škol (viz zákon č. 95/1948)⁸². Důvody jsou pro to různé, od zařazení mateřských škol do systému školství až rokem 1948, až po (stále ještě) převládající názory, že žena ze své přirozenosti lépe vzdělává a vychovává takto malé děti.

Učitel v mateřské škole má možnost získat odbornou kvalifikaci buď na vysoké škole, nebo na vyšší odborné škole či střední škole ukončené maturitní zkouškou. Nebo také v rámci celoživotního vzdělávání, a to v oborech přípravy učitele mateřských škol či dalších pedagogických věd (pedagogika prvního stupně, pedagogika volného času či vychovatelství). Délka studia je tedy určena stupněm vzdělání, které si učitel mateřské školy vybral (např. za předpokladu, že učitel vystuduje střední pedagogickou školu a bakalářský stupeň na vysoké škole, vzdělávat se pro budoucí povolání bude po

⁸¹ *Novela zákona o pedagogických pracovnících*, [online]. [cit. 2017-12-17; 10:56]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>>

⁸² PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 46

dobu sedmi let). Učitelé MŠ zatím nemají povinnost mít vzdělání magisterského stupně, ale dle jednání MŠMT a vlády tuto povinnost možná mít budou. ⁸³

Učitelé prvního stupně základních škol musí mít vystudován magisterský stupeň vzdělání na vysoké škole v oboru učitelství prvního stupně základní školy či oborech příbuzných, totéž platí i pro celoživotní vzdělání. Délka studia na vysoké škole je tedy jasně dána 5 lety. ⁸⁴

Učitelem 2. stupně základní školy se může stát uchazeč, který získal vzdělání studiem v akreditovaném magisterském studijním programu (tedy musí absolvovat studium v dotaci pěti let) v oblasti pedagogických věd všeobecně-vzdělávacích předmětů a to buď v podobě předmětů 2. stupně ZŠ, či spojení předmětů 2. stupně ZŠ a předmětů SŠ, nebo předmětů SŠ. Uchazeč dále může studovat obory s charakteristikou daného předmětu, ale je nutné doplnit si tzv. „pedagogické minimum“. Totéž platí i pro učitele středních škol. ⁸⁵

S novodobým školstvím nastala i změna vznikem vyšší odborné školy a přidáním jí do systému školství. Učitel zde musí splňovat studium akreditovaného magisterského studijního programu odpovídající danému předmětu. ⁸⁶

Jak již bylo popsáno, jsou různé stupně vzdělání, které učitelé středních škol musí splnit. Všichni společně ale musí splňovat vzdělání v obsahu pedagogiky, didaktiky a psychologie.

Další změnou oproti minulosti je povinnost dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, „*kterým si obnovují, udržují a doplňují kvalifikaci*“⁸⁷.

⁸³ PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 74 - 75

⁸⁴ *Novela zákona o pedagogických pracovnících*, [online]. [cit. 2017-12-17; 10:56]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>>

⁸⁵ *Novela zákona o pedagogických pracovnících*, [online]. [cit. 2017-12-17; 10:56]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>>

⁸⁶ *Novela zákona o pedagogických pracovnících*, [online]. [cit. 2017-12-17; 10:56]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>>

⁸⁷ *Novela zákona o pedagogických pracovnících*, [online]. [cit. 2017-12-17; 10:56]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>>

3 Počátky vzdělávání žen-učitelek

Kapitola bude zaměřena na vzdělávání žen-učitelek, s počátkem krátce před Hasnerovou reformou až do roku 1919, kdy byl zrušen učitelský celibát. Bude zde popsáno, v jaké šíři ženy získávaly odbornou kvalifikaci v tomto odvětví a jak společnost pohlížela a reagovala (často restriktivně) na vzdělávání učitelek.

Společnost se až do 19. století vzdělávání žen nevěnovala, povětšinou se mu nevěnovaly ani ženy samotné. Vládcí a zákonodárci pojímali vzdělávání dívek jako okrajovou záležitost. Většinově převládal názor, že ženská vzdělanost je zbytečná. Tolerantnější část společnosti říkala, že žena má mít určité vědomosti, základní znalosti trivia (čtení, psaní a počítání), ale vzdělání jí nemá bránit v jejím ženském poslání matky, manželky a hospodyně. Tento dobový názor vyjádřil i český historik a někdejší vychovatel korunního prince Rudolfa: *„Ženská má býti vzdělaná, třeba i učená, nesmí při tom ovšem zapomenouti, že má děti chovat a umět buchty péci, ale jsem rozhodně proti hloupým ženským, hloupá ženská ani dobře děti nevychová, ani buchty dobře nepeče!“*

⁸⁸. Boj o přístup, obsah a rozsah ženského vzdělávání, spojeného s hledáním vhodných školních prostorů, je záležitostí, které se i v dnešní době věnuje relativně málo autorů a publikací. ⁸⁹

Vzdělané i literárně aktivní ženy lze nalézt i ve středověku, ale jsou to ženy, které svůj život povětšinou zasvětily životu v kláštorech. V těchto institucích se jim jako v jediných podařilo získat náležité vzdělání – výchově dívek se věnoval řád cisterciacek (v Tišnově, který založila královna Konstancie, dále v Pohledu, Oslavanech, Sezemicích či Starém Brně, který vznikl za pomoci královny Elišky Rejčky), řád benediktinek (první klášter vznikl na českém území roku 971 u Sv. Jiljí), žebravé řády. Před zánikem klášterů během husitských válek poskytovaly v 15. století ženské vzdělání řády dominikánek u Sv. Anny na Starém městě pražském, v 16. století na ně navázal řád

⁸⁸ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 39

⁸⁹ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 39

klaristek u Sv. Anežky. Pokud byly některé kláštery po řádění husitů obnoveny, byly nekompromisně zrušeny Josefem II.⁹⁰

Praxe pokulhávala za teoretickými názory učenců na přiměřené vzdělání žen. V českých zemích jich bylo pomálu (největším zastáncem byl Komenský), převážná většina pochází ze sousedních států – španělský humanista Juan Luis Vives říkal, že vzdělaná žena není neřestná, Erasmus Rotterdamský zase, že vzdělaná žena je důležitá pro dobrou manželskou shodu.⁹¹

V českých zemích, zdevastovaných třicetiletou válkou, byl proces alfabetizace zastaven a tragicky chyběli učitelé, především základního školství. Učiteli se stávali bývalí vojáci, obecní pasáci či hostinští. Učitelé, samy často negramotní, vyučovali v prostorách, které jim vrchnost poskytla pro učební účely (fara, hostinec, pastouška, méně často v pronajatém domě, ještě méně často ve skutečné budově školy).⁹²

Dívčí školy existovaly výjimečně a podléhaly církevním řádům – roku 1655 byl založen klášter voršilek (uršulinek) v Praze, které se staraly o nemocné a chudé a také vzdělávaly a vychovávaly dívky.⁹³

Ve střední Evropě se řešilo vzdělání jako takové, alfabetizace obyvatelstva byla malá. Hlavní roli v institucionálním vzdělávání obyvatelstva měl stát, který se různými úpravami legislativy snažil o zlepšení situace – prvním státem, který legislativně upravil povinné základní vzdělání, bylo Prusko.⁹⁴

Situace se v Rakousku-Uhersku dívkám začala měnit až s tereziánským školním zákonem z roku 1774. Na zákon navázala vzdělávací komise vypracováním učebního plánu pro dívčí školy. Ač se v plánu hovoří především o dívčích ručních pracích, byl to první pokus o zrovnoprávnění vzdělávání a odstranění nerovností mezi pohlavími ve

⁹⁰ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 39 - 40

⁹¹ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 41

⁹² LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 42

⁹³ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 42 - 43

⁹⁴ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 44

výchově i práci. Školy měly být koedukované s výjimkou ve velkých městech, kde měly vznikat samostatné dívčí oddělení či školy.⁹⁵

Zákon, platný až do 70. let 19. století, započal skutečnou alfabetizaci všeobecnou vzdělávací povinností závaznou pro všechny děti bez rozdílu pohlaví či sociálního statutu.⁹⁶

3.1 Počátky institucionalizovaného odborného vzdělávání žen

Ženám bylo až do druhé poloviny 19. století zapovězeno vzdělávat se na vyšším stupni školství a tedy získat vzdělání v kvalifikovaných povoláních. Pracovat sice mohly (ženy z nižších sociálních vrstev dokonce pracovat musely, aby přispěly do rodinného rozpočtu), ale pracovaly v „rodinných podnicích“, či ve „zdeděném“ zaměstnání manžela v případě jeho smrti. Ale neměly možnost vzdělávat se v oblasti, které by jim přinesla skutečnou kvalifikaci a profesi.⁹⁷

Ženy byly nuceny spokojit se s pouhou znalostí čtení, psaní a počítání, ale cílevědomé vzdělávání za účelem získání určité profesionality bylo chápáno jako nenormální až zvrhlé. Dívčí vzdělávání tak značně zaostávalo za vzděláním chlapců, „*co do objemu, organizačních forem i všeobecného konsenzu*“⁹⁸. Až do roku 1808 v Rakousku-Uhersku existovalo jen 37 dívčích škol (např. vzorná dívčí škola v Praze, v Plzni, Karlových Varech, Kutné Hoře, apod.). Z dochovaných pramenů ale není stoprocentně jisté, zda šlo o dívčí školy, nebo jen o dívčí třídu. V dívčích třídách totiž vyučovaly učitelky ručních prací („*ženy bez jakéhokoli pedagogického vzdělání*“⁹⁹), které dívkám poskytovaly především informace, jak se starat o domácnost – šití, pletení, ruční práce, atd. Jinde mohly dívky docházet do koedukovaných škol, do roku 1870 ovšem s tím, že

⁹⁵ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 45

⁹⁶ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 44 - 45

⁹⁷ LEDNEROVÁ, M. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 378

⁹⁸ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 205

⁹⁹ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 45

pokud byli rodiče proti, navštěvovat ji nemusely. Po tomto roce byl i s touto benevolencí konec.¹⁰⁰

Dívky ze středních a vyšších vrstev byly vyučovány doma (veřejné školství bylo chápáno jako degradující), ve šlechtických kruzích poté mohly pokračovat ve vzdělávání v klášterních školách.¹⁰¹

Krajská města zřizovala školy hlavní, které byly teoreticky koedukované, fakticky je dívky začaly navštěvovat až v 70. letech 19. století. Ač měly možnost navštěvovat všechny čtyři ročníky (ve 3. a 4. ročníku učební program se skládal z hodin dějepisu, biblické dějeprawy, zeměpisu, německého slohu, latiny, přírodopisu, atd.), často své vzdělávání končily absolutoriem ve 2. ročníku (šest let docházky byl rozdělen na dva ročníky). Dívky tak ve 12 letech opouštěly školu, nastoupily do služby, práce v domácnosti či na poli. Do svých 15 let měly ještě navštěvovat nedělní opakovací kurzy, vyšší vzdělání jim však dopřáno nebylo.¹⁰²

Všeobecný školní zákon z roku 1805 určoval, že ve školách, kde to prostorová i personální situace umožňuje, mohou dívky navštěvovat společně s chlapci i třetí ročník. Tato situace ale nastávala málokdy.¹⁰³

Z tohoto je zjevné, že na rozsah a kvalitu vzdělání dívek měl velký vliv finanční a sociální status rodiny. Dívčí vzdělání bylo striktně podřízeno společenskému konsenzu o přísném rozdělení mužských a ženských rolích – muži patří veřejné sféře, ženy té soukromé, domácí.¹⁰⁴

Důvody pro bránění vyššího ženského vzdělání byly různorodé dle sociálního statusu rodiny – u rodin šlechtických a měšťanských se tvrdilo, že *„přílišný objem znalostí ženám škodí, jsou předpjaté, nervózní, muži se v jejich společnosti necítí dobře“*¹⁰⁵.

¹⁰⁰ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 45 - 46

¹⁰¹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 206

¹⁰² LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 46

¹⁰³ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 46

¹⁰⁴ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 206

¹⁰⁵ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 48

V rodinách s nižším sociálním statusem bylo posláním dítěte do školy ochuzením rodiny o další pracovní sílu (i děti pracovaly na poli, dílně či obchodě, robotovaly). Dívky byly pravou rukou matky již od raného dětství, pokud matka zemřela, její povinnosti přešly na nejstarší dceru.¹⁰⁶

Dalším faktorem, proč bylo pro chudé rodiny vzdělání chápáno jako druhořadé, byly i omezené možnosti ošacení či obutí pro všechny děti. Učitelé, i přes opakovaná nařízení Josefa II. o pokutování rodičů, kteří zanedbávali povinnou školní docházku svých dětí, omlouvali nepřítomnost dětí na vyučování i z jiných důvodů, než dovoloval zákon. Proto v třídních knihách můžeme nalézt zápisy jako „*nedbal jít*“, „*stonal*“, „*měl u ševce boty*“, „*měla sukni v prádle*“, „*byl na robotě*“, „*chovala holku*“, „*boty si vzal bratr*“, „*nešel skrze nepohodlný čas*“¹⁰⁷. Jak již bylo zmíněno, vzdělání bylo rodinami chápáno jako druhořadé a nadbytečné, nemohlo jim pomoci v jejich bídě.¹⁰⁸

S generací národních buditelů, kteří se snažili zvednout národní hrdost, se začala zlepšovat i vzdělávací situace žen. Obrozenci si uvědomili ženský potenciál ve výchově a vzdělávání dalších generací, tuto ideu popsal Vojtěch Náprstek v dopise jedné z jeho přítelkyň: „*O jakž mnoho můžete Vy dívky k zachování národního jazyka přispěti! Z Vás vyrostou panny, z panen budou manželky a matky – k matkám se dívky nejvíce tulí, jich se na věci nejvíce dotazují, k nim větší důvěrnost než k otcům mívají. Matky tedy mohou nejprvnější přirozenou lásku v outlá srdéčka dítek svých i k řeči mateřské vštěpovati, neboť ony jsou nejprvnější jich učitelkyně...*“¹⁰⁹. Stalo se tak důležitým poskytnout ženám vzdělání i v předmětech jako je český jazyk, dějepis, zeměpis, botanika a zoologie. Začaly vznikat první ústavy (v Praze, v Brně, vyšší dívčí v Písku, v Hradci Králové, Plzni, atd.), které ženám umožňovaly vyšší vzdělání. Docházení do těchto ústavů se stalo kastovní záležitostí, která sice poskytovala ženám získat vzdělání v rozsahu, který byl doposud umožněn jen mužům, ale zároveň se stalo velmi

¹⁰⁶ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 48

¹⁰⁷ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 49

¹⁰⁸ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 48 - 49

¹⁰⁹ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 60

nákladnou položkou rodinného rozpočtu. Studovat zde proto mohly jen dívky z vyšší střední či vyšší socioekonomické vrstvy.¹¹⁰

Z dívek, které se od roku 1836 scházely kolem Bohuslavy Rajské, se staly první české feministky. I jejich cílem bylo manželství, ale pokud by se nevdaly, chtěly mít možnost samostatné a nezávislé existence. Díky jejich aktivitám (i přednáškám Karla Slavoje Amerlinga) se Bohuslava Rajská rozhodla založit vlastní dívčí školu. Dívky zde měly získat vzdělání, které by jim bylo platné v budoucím manželském i pracovním životě, především ale položila základy profesionálního vzdělávání českých učitelek. Roku 1844 požádala gubernium o schválení otevření dívčího vzdělávacího ústavu (pro dívky od 5 do 18 let). Poté, co Rajská ústav opustila (vdala se za F. L. Čelakovského), vedení převzala Eleonora Věroslava Jonáková. Roku 1843 ústav přijal název „Budeč dívčí“, který po zániku Budče v roce 1848 začala po Jonákové vést manželka Amerlinga, Františka Amerlingová. Amerlingová ústav vedla až do roku 1870.¹¹¹

Není tedy nečekané, že jednou z prvních profesí (po „profesi“ porodní báby), které se ženy mohly věnovat, bylo povolání domácí/soukromé učitelky. K výkonu povolání po delší čas nepotřebovaly formální přípravu ani kvalifikaci (výjimkou jsou Bohuslava Rajská a Honorata Zapová, které jako první ženy složily učitelkou zkoušku na pražské normální škole). Budoucí učitelky mohly navštěvovat některý z pedagogických kurzů vypsanych vládou roku 1849 (kurzy byly pro dívky nejméně šestnáctileté a trvat měl 2 roky), leč zájem o ně byl pramalý.¹¹²

Největší z problémů, kterému ženské odborné vzdělávání čelilo, byla teze, že ženská profese je útokem na posvátnou instituci manželství. Ekonomická nezávislost ženy byla brána jako ohrožení dominantního postavení mužů a narušení struktury rodiny¹¹³.

¹¹⁰ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 206 - 207

¹¹¹ LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 60 - 61

¹¹² LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 207

LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 66

¹¹³ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 207 - 208

Dívčí střední školy mohly vzniknout až se společenským přijetím myšlenky, „že i neprovdaným či ovdovělým ženám je třeba nabídnout důstojnou existenci“¹¹⁴.

Roku 1865 vznikla Průmyslová škola dívčí v Praze (spravoval ji Spolek svaté Ludmily), která chudým dívkám poskytovala ucelené vzdělání v určité profesi a zároveň i možnost doplnit si základní vzdělání. Vzdělání bylo bezplatné, dívky o Vánocích dostávaly oblečení a bylo na ně dohlíženo až do jejich 18 let. Škola se udržela přes dvacet let a před jejím zánikem založila Karolina Světlá roku 1871 Ženský výrobní spolek český, který poskytoval kurzy pro ošetrovatelky a vychovatelky a také spravoval vlastní dívčí obchodní a průmyslovou školu.¹¹⁵

Hasnerova reforma, či tzv. Hasnerův zákon (zákon č. 62/1869), který taktéž ukládal povinnou školní osmiletou docházku od šesti let věku, mimo jiné umožnil vznik veřejného dívčího učitelského ústavu končícího maturitou, dále také ženám dal možnost vyučovat literární předměty na laických školách, včetně škol koedukovaných nebo chlapeckých. Dívčí pedagogium (1870) umožnilo ženám získat plnou kvalifikaci a tím i možnost obživy, studovaly zde především dcery z nepříliš majetných rodin a kde dívčiny schopnosti umožňovaly její samostatnou existenci.¹¹⁶

Ačkoli učitelky získaly stejnou kvalifikaci jako učitelé, jejich plat dosahoval pouze 80 % platu jejich mužských protějšků. Po protestech byly v roce 1875 jejich platy dorovnány do stejné výše.¹¹⁷

Roku 1890 vznikl Spolek pro ženské studium Minerva a následně i soukromé gymnázium Minerva, nejstarší dívčí gymnázium v Rakousku-Uhersku. Gymnázium, škola většinou chápaná jako předstupeň univerzitního vzdělávání, se pro ženy zdálo

¹¹⁴ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 208

¹¹⁵ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 208

¹¹⁶ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 208

¹¹⁷ *Nejčastější dotazy z dějin školství* [online]. [cit. 2019-03-03; 21:54].

Dostupné z: <<https://www.npmk.cz/muzeum/pro-badatele/nejcastejsi-dotazy-z-dejin-skolstvi>>

zbytečné. Dílčí dívčí maturitní zkoušky se odehrávaly na chlapeckých gymnáziích. První maturitu zde složila budoucí lékařka Bohuslava Kecková roku 1874.¹¹⁸

Minerva však neměla právo maturity až do roku 1907. Dívky tudíž musely skládat maturitní zkoušku na státním chlapeckém gymnáziu, přičemž ze třinácti absolventek Minervy se rozhodlo usilovat o další vzdělání jedenáct. Absolventky většinou gymnázium opouštěly s předurčením ke staropanenství – ženy často neměly věno a jako o vzdělané o ně muži nestáli. Řada z nich se živila jako učitelky, úřednice, vychovatelky, apod. Jako učitelky se nesměly provdat a tento učitelský celibát fungoval až do roku 1919.¹¹⁹

Před první světovou válkou bylo již vzdělání a vzdělatelnost žen nezpochybnitelná, ženám se otevřelo nejen vzdělání středoškolské, ale i vysokoškolské. Od roku 1895 ještě jako hospitantky (přednášky mohly navštěvovat jen se souhlasem vyučujícího a neměly právní nárok na skládání zkoušek, takto bylo přijato šest absolventek Minervy) na Filozofické fakultě české univerzity, v roce 1896 totéž podpořila i lékařská fakulta. O rok později filozofické fakulty rakouských univerzit začaly ženy přijímat k řádnému studiu, od roku 1900 ženy studovaly též na lékařských a farmaceutických fakultách rakouských univerzit, téhož roku osm žen absolvovalo filozofickou fakultu české univerzity, převážně s učitelskou aprobací. Marie Zdeňka Baborová a Marie Fabiánová v roce 1901 získaly titul doktorka, první z nich za filozofii (obor zoologie), druhá za matematiku. Příštího roku jako první žena promovala na lékařské fakultě Anna Honzáková. Po vzniku samostatného československého státu v roce 1918 byly přijímány ke studiu ženy i na právnickou fakultu (první českou doktorkou práv byla Anděla Kozáková-Jírová v roce 1922), v roce 1920 začalo ke studiu přijímat ženy ČVUT, v roce 1922 získala čestný doktorát Univerzity Karlovy Eliška Krásnohorská

¹¹⁸ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 209

LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 69

¹¹⁹ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 209

a první českou docentkou se stala historička Milada Paulová v roce 1925, která se také v roce 1939 stala vůbec první českou univerzitní profesorkou.¹²⁰

3.2 Učitelský celibát

Jak již bylo zmíněno v předcházející kapitole, v první polovině 19. století se již ženy jako učitelky živily, ale byly to učitelky domácí a neměly náležité vzdělání. Tato situace se velmi brzy začala měnit a to především kvůli velkému počtu neprovdaných žen v produktivním věku, jejichž rodina byla intelektuálně založena, ale zároveň si nemohla dovolit potřebné věno a ženy si kvůli společenskému statusu nemohly vydělávat na živobytí manuální prací (např. jako dělnice).¹²¹

Již zmiňovaný Hasnerův zákon a přijetí liberálních školských zákonů umožnil ženám stát se profesí učitelkami. Zákon upravoval podobu základního vzdělání a také kvalifikační požadavky učitelů. Učitelé povinně studovali čtyři roky na učitelských ústavech zakončených maturitou, ženám se tak otevřela cesta k bezplatnému vyššímu vzdělání (za předpokladu, že ústav nebyl soukromý). Ústavy byly zákonem rozděleny dle pohlaví a též se zákonem mírně lišily vyučovací osnovy. Absolventi mohli vyučovat jak na školách nekoedukovaných, tak i koedukovaných (což bylo nespornou výhodou na vesnických školách, i když ženy mohly vyučovat jen v nižších ročnících). Přesto ženy zastávaly méně kvalifikovaná učitelská místa a na středních školách nevyučovaly takřka vůbec. Kvůli nemožnosti pokračovat ve studiu na univerzitě si nemohly zvyšovat kvalifikaci výukou na gymnáziích.¹²²

¹²⁰ LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011, s. 209

LEDNEROVÁ, M. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 439 - 443

¹²¹ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>

¹²² ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>

Počty žen v kvalifikovaných profesích postupně rostly, v roce 1910 tvořily plnou třetinu pracovní síly v oblasti vzdělávání.¹²³

Nástup žen do pracovního procesu v oblasti školství byl muži vnímán nelibě, což dalo nakonec vzniknout učitelskému celibátu. Ten byl ale povinný pouze pro ženy-učitelky. Jednalo se o učitelky literní (vyučovaly všechny předměty), učitelky vyučující ruční práce byly celibátu zproštěny. Hasnerův zákon, na který byl celibát navázán, požadoval od učitelů, aby se svému povolání věnovali bez veškerého vedlejšího nežádoucího rozptýlení („rozptýlením“ míněno mít rodinu a vést vlastní domácnost). Ačkoli dnes je celibát vnímán jako naprostý zákaz sexuálních styků, tehdy byl tento zákaz chápán jako odepření vstupu a životu v manželství (i proto, že až do 1. třetiny 20. století bylo společensky naprosto nemyslitelné, aby žena vedla sexuální život před či mimo svazek manželský).¹²⁴

Pro učitelky tento zákaz tedy znamenal zřeknutí se života v manželství a dětí. Za předpokladu, že se žena chtěla vdát, automaticky přišla o své místo a ztratila nárok na důchod. Datum zavedení celibátu, jak již bylo zmíněno, se váže na říšský zákon č. 62/1869 (Hasnerův zákon), datum etablování v českých zemích je poněkud nejasný. Z dobových pramenů lze vyčíst, že v Čechách byl zaveden roku 1870, ve Slezsku v roce 1901 a roku 1905 na Moravě.¹²⁵

Učitelka se stala z pohledu současníků samostatně ekonomicky vydělávající entitou. Za tehdejší ekonomické zázemí vdané ženy odpovídal její manžel, a když manželka byla výdělečně činná „*kombinace vlastního zaměstnání ženy s manželstvím zdvojovala společensky nepřijatelným způsobem sociální zabezpečení ženy. Od tohoto postoje byl už jen krok k tomu, aby žena, která je samostatně výdělečně činná, byla vnímána jako*

¹²³ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celebat-ucitelek/>>

¹²⁴ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celebat-ucitelek/>>

¹²⁵ *Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919* [online]. [cit. 2019-03-04; 19:44].

Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm>

ta, která ubírá práci muži, což bylo chápáno jako významný poklesek“¹²⁶. Druhou podmínkou pro zavedení celibátu bylo tvrzení, že povinnosti v zaměstnání a domácnosti nelze vykonávat zároveň a řádně. Jelikož se od ženy tehdy očekávalo, že jako manželka bude především dobrá hospodyně a matka, není tak překvapivé, že se toto tvrzení stalo jedním z důvodů zavedení celibátu.¹²⁷

Učitelky se ze zcela pochopitelných důvodů proti celibátu ohrazovaly, zpočátku nesměle, poté čím dál hlasitěji. Je zajímavé, že mnoho učitelek nevnímalo celibát jako nevhodný, spíše jako přirozenou součást učitelké profese. Ale je možné, že učitelky, kterým celibát velmi vadil, opustily učitelkou profesi a vdaly se.¹²⁸

Přes veškeré snahy se celibát de facto podařilo zrušit až se vznikem samostatného Československého státu na základě zákona č. 455/1919 a Zprávy kulturního výboru, tisk 1439, ze zasedání Národního shromáždění československého roku 1919 (Příloha 2). Zrušení se ovšem týkalo jen učitelek, které měly složeny maturitu i zkoušku učitelké způsobilosti po 2 až 3 letech praxe, před zkouškou učitelké způsobilosti byly nuceny o povolení k sňatku požádat u okresní školní rady. I toto diskriminační opatření bylo nakonec zrušeno a od roku 1928 se ženy-učitelky mohly vdávat bez omezení a bez žádostí. Ženy dále měly nárok na mateřskou dovolenou v délce 3 měsíců a náleželo jim v tomto období 80 % platu.¹²⁹

Odpůrci celibátu k návrhu na zrušení uváděli, že celibátem se brání ženám v plném rozvinutí jejich ženské individuality a v plnění základního poslání ženy (porodit a vychovávat vlastní děti). Dále, že ženy chápou své povolání pouze jako přechodné a tím pádem se k němu nepřimykají naplno, což je na škodu škole, výchově a vzdělání

¹²⁶ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>

¹²⁷ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitele*, [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>

¹²⁸ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>

¹²⁹ ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34].

Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>

Nejčastější dotazy z dějin školství [online]. [cit. 2019-03-03; 21:54].

Dostupné z: <<https://www.npmk.cz/muzeum/pro-badatele/nejcastejsi-dotazy-z-dejin-skolstvi>>

žáků i samotné prestiži učitelského zaměstnání. Navíc neprovdané učitelky nemohou do praxe čerpat ze své osobní zkušenosti (stejně jako neženatí učitelé), ale pouze uplatňují teoreticky nabitě znalosti.¹³⁰

Alois Konečný, místopředseda sněmovny, řídící učitel a předkladatel návrhu, na zrušení celibátu řekl: „*A poněvadž nikdo nemá práva, aby omezoval přirozená práva člověka, jest celibát přežilé a ve svobodné, demokratické republice nemožné zařízení*“¹³¹. Učitelkám bylo nařízením vnučováno opustit učitelské povolání, čímž stát zbytečně investoval svůj kapitál do jejich vzdělání a také pozbyl celou řadu kvalifikovaných sil.¹³²

3.3 Variabilita počtu učitelů a učitelek

S ohledem na téma této práce by bylo zajímavé okrajově nastínit, jak se měnily počty učitelek a učitelů od 19. století do současnosti. Bohužel, literatura neuvádí počty učitelek nijak přesně, na webu MŠMT je možné dohledat statistiky jen od roku 2010, na webu Národního statistického úřadu nejsou takto specificky zaměřené statistiky vůbec. Na následujících stránkách tak bude nastíněno, proč se počty učitelů a učitelek měnily především ze sociokulturního úhlu pohledu, přehled v procentech bude uveden od roku 2009 dle Průchy.

Jak již bylo popsáno výše, ženy se zpočátku potýkaly s nižším sociálním postavením než muži. Ženská práce v domácnosti byla uznávaná, ale byla to zároveň práce privátní. Mužská práce byla naproti tomu prací veřejnou a tím i více společensky ceněnou.

Ženy i národní buditelé si uvědomili potenciál žen a začali dívky podporovat v získávání vyššího vzdělání. Nejen pro jejich běžný život, ale i pro získání profesních znalostí. Proto jednou z prvních profesí, kterou ženy mohly vykonávat, byla profese

¹³⁰ *Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919* [online]. [cit. 2019-03-04; 19:44]. Dostupné z: < http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm >

¹³¹ *Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919* [online]. [cit. 2019-03-04; 19:44]. Dostupné z: < http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm >

¹³² *Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919* [online]. [cit. 2019-03-04; 19:44]. Dostupné z: < http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm >

učitelky (nejdříve jako soukromé vychovatelky, od Hasnerovy reformy z roku 1869 i jako kvalifikované učitelky).

Je také pravdou, že největší svobodu vzdělávání ženy získaly až v období tzv. 1. republiky, více či méně společně se získáním volebního práva. Společnost ženy začala chápat jako občany, ne jako pouhé příjemce občanských práv a povinností. Že ženy vyučovaly i jinde (i když spíše pomálu), než jen na předškolním nebo základním stupni, je zpodobněno i v dobových filmech (např. Škola základ života z roku 1938).

Počty učitelek a učitelů se hodně přeskupovaly po 2. světové válce díky falešné socialistické rovnosti všech občanů bez rozdílu (avšak ženám byly upírány vedoucí pozice a vyžadovalo se po nich plné zapojení jako pracovnice, i jako matky)¹³³. Učitelkám se tak otevřely pozice, které do té doby byly spíše doménou mužů – učitelé středních škol, učitelé pracovních činností, apod.

Současné školství pokračuje v demokratizačních tendencích započatých po roce 1989, ženám i mužům se ve školství otevřely nové pracovní pozice. Muži mohou více pracovat jako učitelé v mateřských školách, ale ženy si stále drží na tomto stupni vzdělávání prvenství (viz tabulka 1).

Posledním z faktorů variability počtu žen a mužů ve školství jsou i ekonomické faktory. Společnost i nadále nutí oběma pohlavím dogma, že živitelem rodiny je muž a žena je více kompetentní pro starání se o domácnost a děti. Na muže je vyvíjen sociální tlak, aby si vyhledávali zaměstnání v oblastech, které je ekonomicky i společensky lépe ohodnoceno.¹³⁴ Díky současným snahám platy učitelů rostou (viz Příloha 1 – i když je zde patrné, jak stupeň dosaženého vzdělání i zařazení do platové třídy ovlivňuje

¹³³ SVOBODA, V., ŘIČICOVÁ H. *Žena před pultem. Na emancipaci žen pracovalo Československo dřív, než Německo, říká Wagnerová* [online]. [cit. 2019-03-10; 21:57].

Dostupné z: <<https://wave.rozhlas.cz/zena-pred-pultem-na-emancipaci-zen-pracovalo-ceskoslovensko-o-27-let-driv-nez-7630972>>

¹³⁴ FAFEJTA, M. a kolektiv. *Sociální podmínky otcovství v České republice: Zpráva Pracovní skupiny muži a rovnost žena mužů* [online]. [cit. 2019-03-12; 9:24].

Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKewj7kvCElfzgAhXosaQKHbrkAFAQFjADegQIBxAC&url=https%3A%2F%2Fwww.vlada.cz%2Fassets%2Fppo-v%2Frovne-prilezitosti-zen-a-muzu%2Fpracovni_skupina_muzi_a_rovnosti_zen_a_muzu%2FZprava-socialnich-podminkach-otcovstvi.pdf&usq=AOvVaw2gltdowuzajb-xaQaJGjws>, s. 4

odměňování), je možné, že tak na některých pracovních pozicích v budoucnu porostou i počty mužů (především v MŠ a 1. stupeň ZŠ) a žen (hlavně 2. stupeň ZŠ, SOŠ, SŠ, gymnázia a VŠ).

Dnešní přefeminizaci školství vystihují dva jevy: 1) v posledních několika desetiletích je vysoký podíl učitelek ve školství relativně stejný, tedy přes veškeré snahy se ho nedaří zmenšit; 2) míra feminizace je rozdílná dle druhu školy. Průcha popsal základní podíl učitelek pracujících ve školství v ČR dle stupně školství na (nerozděluje zastoupení učitelek a učitelů dle školství veřejného, státního, soukromého či církevní, takže nám tyto cifry poskytují pouze rámcové informace):

mateřské školy – 99,9 % (zastoupení učitelů je tedy 0,01 %)

základní školy, 1. stupeň – 94,8 % (muži učí v poměru 5,2 %)

základní školy, 2. stupeň – 74,3 % (učitelé jsou zastoupeni 25,7 %)

střední školy – 58,3 % (zastoupení mužských pedagogů je 41,7 %)

*vysoké školy – 61,2 % (učitelé-muži jsou zastoupeni 38,8 %)*¹³⁵.

Taktéž do seznamu nezařadil VOŠ, ZUŠ ani jazykové školy, které by počty učitelek a učitelů mohly doplňovat.

Průchovo členění z roku 2009 je v dnešní době již poněkud zastaralé, poskytuje nám ovšem určitou představu, jak se měnily počty žen a mužů pracujících ve školství za posledních 10 let.

Tabulka MŠMT z roku 2017 (data za rok 2018 nejsou zatím k dispozici) je oproti tomu daleko přesnější. Tabulka ukazuje podíl pracovníků regionálního školství v období let 2011 – 2017:

¹³⁵ PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 397

Tabulka 1: Pedagogičtí pracovníci v regionálním školství podle pohlaví v letech 2011-2017

1. Pedagogičtí pracovníci v regionálním školství podle pohlaví v letech 2011-2017							
Podíl mužů z celkového počtu pedagogických pracovníků v regionálním školství							
Zřizovatelé: MŠMT, obec, kraj Zákon č. 262/2006, § 109 odst. 3	Podíl mužů z celkového počtu						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Řídící pracovníci pro pedagogické záležitosti	31,0%	30,8%	30,6%	30,3%	30,4%	30,0%	29,9%
Předškolní výchova (včetně § 19 odst. 9 ŠZ)	1,6%	0,9%	0,8%	0,8%	0,9%	0,9%	1,2%
Základní školy (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	35,2%	35,3%	34,5%	34,3%	34,4%	34,3%	34,2%
Střední školy a konzervatoře (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	56,5%	58,2%	58,6%	58,0%	57,7%	57,2%	56,1%
Vyšší odborné školy (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	58,6%	56,6%	55,0%	54,9%	55,9%	55,6%	55,7%
Školy zřizované podle § 19 odst. 9 ŠZ (ZŠ, SŠ, K, VOŠ)	28,9%	28,0%	28,3%	28,4%	27,7%	27,3%	27,5%
Ostatní školy	35,1%	38,9%	41,2%	40,9%	41,2%	41,2%	39,7%
Učitelé (bez řídicích pracovníků)	21,1%	20,7%	20,3%	19,9%	19,8%	19,5%	19,4%
Předškolní výchova (včetně § 19 odst. 9 ŠZ)	0,3%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,5%	0,5%
Předškolní výchova (MŠ běžné, přípravné třídy ZŠ)	0,2%	0,3%	0,3%	0,4%	0,4%	0,5%	0,5%
Předškolní výchova podle § 19 odst. 9 ŠZ	1,5%	1,9%	1,1%	1,0%	1,4%	1,0%	1,0%
Základní školy (včetně § 19 odst. 9 ŠZ)	15,0%	14,8%	14,5%	14,2%	14,0%	13,8%	13,8%
Základní školy - 1. stupeň (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	7,5%	7,2%	6,5%	6,2%	5,9%	5,5%	5,5%
Základní školy - 2. stupeň (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	22,9%	22,8%	22,8%	22,6%	22,4%	22,1%	22,1%
Základní školy podle § 19 odst. 9 ŠZ	13,5%	13,3%	13,1%	12,6%	12,6%	12,1%	12,4%
Střední školy a konzervatoře (včetně § 19 odst. 9 ŠZ)	42,2%	41,0%	40,4%	40,4%	40,3%	40,0%	40,1%
Střední školy (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	42,3%	41,0%	40,5%	40,4%	40,3%	40,1%	40,1%
Konzervatoře (bez § 19 odst. 9 ŠZ)	52,2%	51,3%	49,3%	52,2%	51,9%	55,1%	54,6%
Střední školy a konzervatoře podle § 19 odst. 9 ŠZ	37,7%	34,5%	32,6%	32,0%	30,2%	30,0%	28,5%
Vyšší odborné školy (včetně § 19 odst. 9 ŠZ)	32,0%	31,6%	31,5%	31,3%	31,1%	30,8%	31,0%
Ostatní školy (hudba, umění, jazyky, ICT)	37,7%	37,6%	37,4%	37,2%	37,6%	37,4%	37,5%
Ostatní pedagogičtí pracovníci	14,7%	14,1%	14,1%	13,5%	13,3%	12,4%	11,4%
Vychovatelé	12,6%	12,1%	12,0%	11,6%	11,7%	11,3%	11,3%
Asistenti pedagoga	16,5%	15,0%	15,0%	14,0%	13,2%	11,1%	9,0%
Speciální pedagogové	12,7%	12,7%	12,5%	12,4%	11,4%	10,6%	10,3%
Pedagogičtí psychologové	13,0%	13,1%	11,9%	10,4%	10,4%	10,0%	10,2%
Pedagogové volného času	24,6%	24,2%	25,3%	24,2%	23,7%	23,2%	22,9%
Metodici prevence	20,2%	19,9%	21,1%	17,7%	18,5%	17,8%	14,4%
Ostatní specialisté v oblasti výchovy a vzdělávání	21,5%	25,2%	23,4%	24,4%	26,1%	25,1%	21,4%

Zdroj: Vlastní výpočty MŠMT na základě dat z ISP 136

Zatímco Průchova tabulka se věnuje podílu žen ve školství (ke kterému byl dopočten podíl mužů), tabulka MŠMT se věnuje přesnému opaku. I zde jsou ovšem viditelné (lze říci i přetrvávající) tendence počtu žen a mužů pracujících jako učitelé v českém školství. Na druhou stranu tabulka MŠMT nevykazuje počty učitelek a učitelů na VŠ.

Při porovnání obou tabulek, tedy Průchovy a tabulky z MŠMT, jsou vidět patrné opakující se tendence. Učitelky se nejčastěji vyskytují v mateřských školách a na 1. stupni základního školství. Procenta mužů, kteří vyučují v mateřských školách, se pohybují ve velmi nízkých hodnotách kolem 1 %. Na prvním stupni základních škol muži také příliš nevyučují, větší procento jich je ve vedoucích pozicích. Větší procento mužů se objevuje na 2. stupni základních škol, žen je tam však převládající většina.

¹³⁶ NEBŘENSKÝ, J. *Genderová problematika zaměstnanců ve školství* [online]. [cit. 2017-12-20; 21:36]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/genderova-problematika-zamestnancu-ve-skolstvi>>, list 1

Naproti tomu na vyšších stupních vzdělávání – střední školy, konzervatoře a vyšší odborné školy – jsou počty žen a mužů bezmála vyrovnané.

Jak bylo již zmíněno, Průchova tabulka ukazuje i procentní počet žen na vysokých školách, tabulka z MŠMT procenta neuvádí. Tuto úroveň proto není možné řádně porovnat.

Z tohoto srovnání je patrné, že oproti počátku ženské kvalifikované učitelské práce v současnosti počty žen ve školství již dorovnaly (někde i překonaly) početně muže. Naproti tomu se počty žen drží velmi silně v oblastech, ve kterých ženy vyučovaly od počátku – ve vzdělávání a výchově velmi malých a mladších dětí.

4 Životopisy učitelek přelomu 19. a 20. století

Osobnosti žen, které nějakým způsobem zasáhly do historie, byly vždy výjimečné. Osobnosti prvních učitelek, které se svou neúnavnou prací a silou ducha zasloužily o to, že další generace žen mohly díky nim mít širší možnosti odborného vzdělání než jejich předchůdkyně, jsou někdy neprávem historicky opomíjené. Ale jen díky nim a prvním českým feministkám mají dnešní ženy ve společnosti taková sociální práva a povinnosti, jaká mají dnes.

V následujících podkapitolách budou charakterizovány osobnosti prvních českých učitelek v medailoncích, které nastíní nejen životy učitelek, ale také dobu ve které žily ze sociokulturního hlediska.

Nejdříve bude popsán život Františky Amerlingové, manželky Karla Slavoje Amerlinga, která ukázala, že žena dokáže pracovat jako učitelka i být řádnou manželkou a záchránkyní svého muže. Dále se zaměříme na život a osobnost Albíny Honzákové, učitelky pracující v době největších obrátů v oblasti kvalifikovaného zaměstnání učitelek a žen vůbec. Nakonec bude nastíněn život a doba Marie Provazníkové, učitelky tělocviku a náčelnice Sokola.

Tyto tři ženy, učitelky, nebyly vybrány náhodně. Amerlingová byla svým způsobem první učitelkou vůbec a i dalším generacím ukázala, že není nemožné spojit zaměstnání s rodinou a nešdit ani jedno. Albína Honzáková byla cílevědomou a pracovitou učitelkou a bojovnicí za ženská práva. A konečně Provazníková ukázala, že žena mohla být učitelkou tělesné výchovy i v době, kdy v mnohých dívčích školách nebyla tělesná výchova ani zavedena. Tyto tři ženy ukazují, že učitelky tu nejsou jen ke vzdělávání a výchově, ale především jako osobnosti, ke kterým se má vzhlížet a které svou nezlomnou činností vedou příští generace dále, než bylo umožněno jim samým.

4.1 Františka „Svatava“ Amerlingová – manželka a učitelka

Františka Amerlingová, rozená Michalovicová a vlasteneckým jménem Svatava, se narodila roku 1812 v Plzni do bohaté kupecké rodiny. Rodiče jí na tehdejší dobu

poskytly nadprůměrné vzdělání, kromě všeobecných znalostí Františka ovládala čtyři jazyky – češtinu, němčinu, francouzštinu a latinu.¹³⁷

Rodina bohužel zchudla kvůli otcovu neopatrnému podnikání, věřitelé postupně z domu odnesli všechno kromě knih. Po otcově sebevraždě se Františčin matka přestěhovala do blízkosti své vdané sestry do pražského Karlína (Karlín v té době ještě k Praze nepatřil).¹³⁸

Aby je matka uživila, začala se pracovat jako švadlena, s čímž jí pomáhala i Františka. Přesto si Františka našla čas na čtení knih, které se jako jediné nestaly majetkem věřitelů. Když Františka začala až tři dny šít pro dcery kovolitce Josefa Mencla, velkého vlastence, začala je i vyučovat. Menclovi jí posléze poskytli možnost přizvat i další studentky.¹³⁹

Josef Mencl si zvyšoval svou odbornou kvalifikaci na nově otevřené škole Budeč (otevřena roku 1839), kterou založil lékař a pedagog Karel Slavoj Amerling. Budeč byla velkolepou vizí a utopistickou myšlenkou - „*měla učit všechny a všemu – chemii, mechanice, fyzice, grafice, kreslení*“¹⁴⁰. V budově byla zřízena barvírna, sklárna, brusárna, tiskárna a knihkupectví, dokonce hvězdárna, učitelský ústav a nemocnice. Ačkoli školu mělo živit zboží vyrobené v dílnách, Amerlingovy velkolepé a ušlechtilé plány neměly dlouhého trvání. Peníze od přispěvatelů získal, ale neměl jim je z čeho vrátet.¹⁴¹

Amerling se snažil pozvednout vědomosti i sebevědomí českého národa a uvědomoval si důležitost vzdělávání žen. Organizoval proto nedělní přednášky pro ženy, kterých se zúčastňovaly i Menclovy dcery. Františka během své práce dcery poslouchala a jejich

¹³⁷ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 6 - 7
BRABENCOVÁ, J. *Amerlingová Františka Svatava* [online]. [cit. 2019-03-09; 12:03].

Dostupné z: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/AMERLINGOV%C3%81_Franti%C5%A1ka_a_Svatava_2.9.1812-5.10.1887>

¹³⁸ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 7

¹³⁹ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 7

¹⁴⁰ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 8

¹⁴¹ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 8

výklad poté přenesla na papír v upravené podobě. Její výklad látky byl ucelenější, než původní přednáška, proto pro dívky i lépe pochopitelný.¹⁴²

Budeč, jak již bylo psáno, se zaměřovala na vzdělávání všech, proto i dívky zde měly možnost získat širší vzdělání, než maximálně šest let toho základního. Oslovil učitelku Bohuslavu Rajskou (švagrová Josefa Friče), aby na Budči vyučovala a také, aby se stala jeho ženou. Rajská si ale založila vlastní dívčí školu a odmítla i jeho žádost o ruku. Nedlouho poté se vdala za Františka L. Čelakovského a zřekla se i dívčí školy. Školu po ní převzala Eleonora Věroslava Jonáková a od roku 1843 fungovala jako dívčí budečský ústav.¹⁴³

Notně zadlužený a Rajskou odmítnutý Amerling se až po seznámení s Františkou začal pomalu vracet do života. Františka u něj získala místo učitelky a v listopadu 1845 měla první hodinu v Budči, namísto 35 žákyň na ní však čekaly pouhé tři. Počet žákyň se ale do roka zvýšil na 200.¹⁴⁴

Františka se po Rajské ujala vedení budečského dívčího ústavu, roku 1847 se po získání učitelské aprobace stala jeho ředitelkou. Ani zadlužení Budče Amerlingovi nezabránilo v žádosti o ruku a tak si 14. listopadu 1847 vzal svou kolegyni za ženu. Zpráva o sňatku se brzy roznesla po pražských vlasteneckých kruzích, bohužel také po věřitelích. Mladá nevěsta tak byla nucena splácet manželovy dluhy, některé dokonce třináct let.¹⁴⁵

Škole se ekonomicky nedařilo, věřitelé chtěli půjčené peníze zpět, až ji v roce 1848 musel Amerling zavřít. Karel Slavoj poté získal místo jako ředitel státního pedagogického chlapeckého ústavu a vzorové chlapecké školy u Piaristů a jen díky Františce, která i z jeho platu začala šetřit, byl schopen splácet své dluhy. Amerling o ní říkal: „*Ona mi zachránila žití, nebýti té duše drahé, dávno bych byl zahrabán*“¹⁴⁶. Ve Františce Amerling našel nejenom skvělou manželku, ale také rovnocennou

¹⁴² UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 7 - 8

¹⁴³ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 8

LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 61

¹⁴⁴ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 8

¹⁴⁵ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 8 - 9

¹⁴⁶ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 9

intelektuální partnerku. I proto ji podporoval, aby měla svou vlastní kariéru a zaměstnání mimo domov.¹⁴⁷

Amerlingová převzala po Eleonoře Janákové vedení budečského dívčího ústavu, kde setrvala až do jeho uzavření v roce 1870. Škola fungovala ve větším bytě, ze salonu se stal kabinet, pokoje fungovaly jako třídy. Mnoho členek Amerického klubu dam v této škole získalo vzdělání, některé pokračovaly studiem na učitelském ústavu. Po revoluci roku 1848 byla Františka nucena zavést výuku němčiny (někteří rodiče chtěli vyučování v obou jazycích), což jí bylo vyčítáno vlastenci.¹⁴⁸

Po zavření školy s manželem založili Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze (název Ernestinum ústav získal v roce 1898), kde se starali o mentálně postižené děti. Ústav fungoval díky příspěvkům mecenášů a díky podpoře knížete Schwarzenberga, který jako poslanec zemského sněmu uvolnil budovu v Kateřinské ulici (dnes Šternberský palác na Hradčanech). Roku 1872 zahájil ústav svou činnost, Amerling zde pracoval jako ředitel a lékař, Františka jako administrátorka.¹⁴⁹

Ani jeden z nich nepobíral plat, pracovali zde za stravu a ubytování. Františka naopak velmi často ze svých úspor finančně přispívala ošetřovatelům, aby neodcházeli za méně náročnou prací. Františka také byla členkou Ženského výrobního spolku českého. Zemřela roku 1887 a pohřbena je v rodinné hrobce v Budči u Zákolan.¹⁵⁰

4.2 Albína Honzáková – učitelka ženské elity

Albína se narodila roku 1877 do početné rodiny lékaře v Kopidlně. Měla celkem pět sourozenců, Jana, Bedřicha, Emila, Marii a Annu. Roku 1889 dětem zemřel otec a tak se s matkou a tetou přestěhovaly do Prahy do nájemního bytu na Královské Vinohrady.

¹⁴⁷ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 9

¹⁴⁸ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 9 - 10

¹⁴⁹ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 11

¹⁵⁰ UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, s. 11
BRABENCOVÁ, J. *Amerlingová Františka Svatava* [online]. [cit. 2019-03-09; 12:03].

Dostupné z: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/AMERLINGOV%C3%81_Franti%C5%A1ka_a_Svatava_2.9.1812-5.10.1887>

Matka toto místo nevybrala náhodně, táhly jí sem nejen ekonomické faktory, ale také blízkost škol, kam se rozhodla poslat na studia všechny své děti.¹⁵¹

Matka šetřila každou zlatku, aby děti mohly studovat a nemusely dávat kondice jiným studentům. Z našetřených peněz dětem kupovala jednou měsíčně vstupenky do Národního divadla, notové zápisy, předplatné na koncerty. Rodina žila typický středostavovský život.¹⁵²

Albína se dlouho rozhodovala, čemu se v budoucnu bude věnovat (pěvecká akademie, pedagogický ústav či gymnázium). Na Ústav pro vzdělávání učitelek nebyla napoprvé přijata, ale roku 1892 byla přijata ke studiu na dívčí gymnázium Minerva, které dívkám slibovalo gymnazijní vzdělání s možným postupem na univerzitu. V době Albínina nástupu Minerva již umožňovala dvouletou přípravku a 4 ročníky gymnázia, celkem tedy šest let přípravy na maturitu. Po prvním roce se Albína znovu neúspěšně hlásila na Ústav pro vzdělávání učitelek, po zamítnutí setrvala (i když zpočátku zdrceně) na Minervě.¹⁵³

I když se vzdala vzdělání na ústavu, nemohla se rozhodnout, zda setrvat nadále na Minervě, či zda studovat zpěv na konzervatoři. Z ekonomických důvodů se nakonec rozhodla s konečnou platností pokračovat ve studiu na Minervě.¹⁵⁴

Minerva neměla zpočátku nijak zvlášť skvělé prostorové podmínky, ale dívky byly spokojené. I proto, že je uvítala sama Eliška Krásnohorská s prohlášením, že paní Masaryková přeložila *Poddanství žen*, Millovu knihu, která vyvracela tezi

¹⁵¹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 110 - 111

¹⁵² UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 111 - 113

¹⁵³ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 113 - 114

¹⁵⁴ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 114

o méněcennosti žen. Také začaly navštěvovat přednášky T. G. Masaryka v Klementinu a vyrůstaly jím silně ovlivněny. Ostatně, jeho dcera Alice s nimi sedávala ve třídě.¹⁵⁵

Po smrti svého milovaného bratra Emila se Albína pohroužila do studia ještě více než předtím. Některé její spolužačky končily studia na Minervě v sextě (poté pokračovaly na učitelském ústavu, praxí v lékárně, či vdavkami), Albína se rozhodla s nimi absolvovat závěrečné zkoušky jako test svých schopností. Velmi kladný výsledek ji utvrdil v přesvědčení spojit septimu a oktávu do jednoho ročníku a k maturitě se připravit sama a s domácími učiteli navíc. Albína se tak učila bezmála celý den, kromě povinné procházky po obědě (matka na zdravotních procházkách trvala). Tyto zkušenosti ze svobodného učení a získávání znalostí zkušeností používala při vlastní pedagogické praxi.¹⁵⁶

Roku 1897 poprvé Albína společně se spolužačkou Marií Peigerovou vstoupily do koedukované třídy. Minerva totiž neměla právo maturity až do roku 1907, minervistky proto musely skládat maturitní zkoušky na chlapeckých gymnáziích. Chlapci se jim přes jejich výhrady snažili pomoci lístečky s taháky, které dívky nechtěly a nepotřebovaly. Taháky nakonec radši přijímaly, spolužáci jim vytýkali nesolidární chování.¹⁵⁷

Po písemných testech řešila s Terézou Novákovou (tehdejší jednatelkou Minervy) její další studium. Od března roku 1897 se ženám otevřelo studium na Filozofické fakultě, nově jako řádným studentkám, nikoli pouhým hospitantkám.¹⁵⁸

Sama Nováková velmi horovala za ženské vzdělání, sama nikdy nezapomněla na studium v Budči dívčí pod vedením Františky Amerlingové, ale také nezapomněla na to, že jí nebylo umožněno ukončit svá studia maturitou či studem na vysoké škole.

¹⁵⁵ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 114 - 116

¹⁵⁶ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 118 - 119

¹⁵⁷ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 119

¹⁵⁸ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 119

Během svého projevu na 1. sjezdu československých žen hovořila „o svobodné volbě povolání a volném přístupu žen ke vzdělání. „Jakmile tedy uznáme ženu jako muže nejprve člověkem, vyplývá z toho, že náležejí jí nezkráceně všechna lidská práva“ “¹⁵⁹. Dále sdělila, že žena ke svému životu nepotřebuje jen uspokojení základních lidských potřeb (např. potrava), ale potřebuje také uspokojit vyšší potřeby – potřeby vědění, pokroku a svobody.¹⁶⁰

V den maturit měla Albína velký strach, zkoušky ale zvládla všechny a odešla s vyznamenáním. Během abiturientského výletu jí její zkoušející Josef Novák řekl, že měla nejlepší písemku. Kdyby byla žákyní gymnázia, dostala by výborně. Prozradil tak, že chlapci mají automaticky o stupeň lepší známkování než minervistky. Minervistky si dále musely, na rozdíl od chlapců, zařídit povolení z ministerstva školství a zemského školního úřadu, také složit předzkoušky a také poplatky za jejich maturitní zkoušku byly vyšší, než u chlapců.¹⁶¹

Na vysoké škole začala studovat filozofii, obor historie, ale po prvním semestru se přihlásila na práva (tento obor v té době ještě ženy studovat nemohly, takže studium navštěvovala jako hospitantka). Tento obor ji příliš nezaujal, proto se vrátila zpět k historii. Historii si posléze propojila s geografii, do Čech nově pronikajícím oborem (Václav Švampera jí dokonce požádal o napsání podrobných hesel do Ottova slovníku naučného). Studium na univerzitě zdárně ukončila roku 1902 složením státních závěrečných zkoušek, i když se musela obejít bez promoční ceremonie.¹⁶²

Albína začala (aby načerpala zkušenosti a jen na hodinu denně) na Minervě vyučovat ještě před složením státních zkoušek, v akademickém roce 1900/1901. Minerva se tehdy již potřeť přestěhovala a na chvíli zakotvila ve Vile Amerika v ulici Ke Karlovu.

¹⁵⁹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 120

¹⁶⁰ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 120

¹⁶¹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 120

¹⁶² UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 120 - 123

Krásnohorské se prostory kolem vily zalíbily a chtěla po magistrátu schválení k dlouhodobému pronájmu, ale kvůli blízkosti patologického ústavu bylo toto místo prohlášeno za zdraví nebezpečné. Minerva se tak přestěhovala do tří tříd ve škole sv. Štěpána, kde zůstala až do roku 1907. V těchto prostorách začala Albína pedagogicky působit, zpočátku nervózně. Po supervizi od inspektora Kastnera svůj výklad upravila a dívky povzbudila ke studiu v hodinách, ale i mimo ně.¹⁶³

Albína se stala třídní učitelkou první třídy, která již nebyla šestiletým gymnáziem s dvěma roky přípravy, ale rovnou osmiletým, ve školním roce 1902/1903. Tehdy se bohužel nevědělo, zda tento ročník bude moci maturovat již přímo na Minervě. Albína si pomalu zvyšovala kvalifikaci a tím i povyšovala – ze zkoušené kandidátky učitelství na skutečnou učitelku, pak profesorku, roku 1914 konečně skutečnou učitelku a profesorku.¹⁶⁴

Když roku 1902 na 2. sjezdu učitelek mluvila o tom, jak zlepšit výuku zeměpisu, z publika ji sledovala Františka Plamínková (která se roku 1920 stala pražskou radní, pak v roce 1925 senátorkou), jedna z čelních představitelk českého feminismu. Františka, učitelka na pražské dívčí měšťance v Holešovicích-Bubnech, kde vyučovala matematiku, fyziku a kreslení, na tomto sjezdu diskutovala o nutnosti zrušit učitelský celibát. Diskuzi s ostatními učitelkami zastávající status quo sice prohrála, ale jako členka Ženského klubu českého (založen 1902) se snažila do klubu další členky či příspěvatelky. Albína ji zaujala a požádala ji, aby napsala materiál o ženách v průběhu času do přednáškového cyklu Žena. Vznikl z toho materiál Žena ve středověku a v renesanci, který Albína v klubu roku 1906 přednesla. Plamínková přednesla přednášku O ženě moderní, kde vyjádřila i požadavek na zrušení celibátu: *„Moderní ženské hnutí vším úsilím musí se zasadit o ... upravení poměrů sociálních tak, aby žena mohla spojit mateřství se svojí výdělečnou prací, bude-li toho třeba, anebo bude-li*

¹⁶³ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 123 - 124

¹⁶⁴ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 124 - 125

chtít“¹⁶⁵. Františka toto své přesvědčení prosazovala až do roku 1919, uvědomovala si však, že bez spolupráce s muži toho nelze dosáhnout. Plamínková také neúspěšně kandidovala na poslankyni, na jejích cestách jí doprovázela právě Albína. Albína a Františka se staly dlouholetými přítelkyněmi, jejich přátelství vydrželo až do jejich smrti.¹⁶⁶

Společně také připravily hesla Ženská emancipace v Ottově slovníku naučném (viz Příloha 3), každá z jiného úhlu pohledu – Albína jako „*úsilí žen o uznání celého lidství*“¹⁶⁷, Františka poukázala na základ ženské emancipace, v zahraničí zapříčiněné ekonomickými převraty přelomu 18. a 19. století a které ovlivnilo i české země (představitelkami českého feminismu byly Magdaléna Dobromila Rettigová, Božena Němcová, Karolína Světlá a Eliška Krásnohorská). Krom toho spolu redigovaly časopis Časopis učitelek, Albína sekci Zeměpis-Dějepis, Františka rubriku Feminismus.¹⁶⁸

Albína velmi horovala proti zakládání dívčích lyceí. Lycea začínala po páté třídě a umožňovala maturitu, byla tak vhodná pro dívky, kterým intelektuálně nestačila mešťanka, ale neměly takové nadání, aby mohly studovat na gymnáziu. Lycea ale byly školy soukromé a proto pro většinu rodin ekonomicky nedosažitelné. Stát měl spíše zakládat státní dívčí gymnázia (ekvivalentní s chlapeckými), nebo gymnázia koedukovaná. Marie Prušáková-Honzíková vysvětlila rozdíl mezi gymnázii a vyšší dívčí takto: „*Ve Vyšší dívčí škole se však předkládala učební látka žákyním tak, jako by se jim říkalo: jestliže tohle zvládnete, budou z vás ženy, které si osvojily kulturní bohatství světa, budete ušlechtilé a vzdělané, duševně a morálně pozvnesené nad ostatní vrstevnice ... Z gymnázia jsem naproti tomu odcházela po maturitě s vědomím, že znám jen nepatrný zlomek všeho, co je možné se naučit a poznat, že mám ještě*

¹⁶⁵ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 131

¹⁶⁶ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 130 - 134

¹⁶⁷ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 134

¹⁶⁸ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 134 - 135

všechno učení před sebou“¹⁶⁹. I na Minervě se o lyceích diskutovalo, protože bylo známo, že lycea jsou jakýmsi ústupkem před požadavky ženských aktivistek požadujících zakládání dívčích gymnázií. Lycea vznikala často z vyšších dívčích škol, které vychovávaly dívky v praktických předmětech o domácím hospodaření (ženy tak připravovaly víceméně na dráhu matek a hospodyň). Lycea k tomu přidala hodiny dějepisu, zeměpisu, češtiny, cizích jazyků, atd. Albína v Časopise učitelek vydala několik článků na téma lycea, jejichž zakládání považovala za ničení všech snah o adekvátní vzdělávání žen. Bojovala o stejná práva ke vzdělávání bez ohledu na pohlaví s tím, že aby ženy mohly předávat znalosti svým dětem, potřebují především kvalitní vzdělání ony samy. Proto na Minervě s dalšími učitelkami vytvořila speciální osnovy a kurzy pro studentky lyceí jako řádnou přípravu k maturitě. Lycea se během první světové války měnila v reálná gymnázia a v reformní reálná gymnázia, definitivně byla po různých peripetiích zrušena v roce 1922.¹⁷⁰

Minerva se po transformaci v roce 1910 stala reálným gymnáziem a mohla tak přijmout ke studiu více uchazeček. Bohužel s tím se pojilo i to, že Minerva musela zvětšit své prostory, takže nakonec mělo gymnázium budovy dvě. Studentkám se mumraj při přebíhání mezi budovami líbil, ale učitelkám přiděloval práci. Fondy Minervy byly brzy vyčerpány a Vídeň neposílala peníze na provoz vůbec. Minerva se proto o pomoc obrátila na pražskou obec, ta ale pomoc přislíbila za předpokladu, že bude mít nad gymnáziem hlavní dohled zřízením kuratoria. Spor trvající čtyři roky mezi Minervou a Obecním úřadem Královského města Prahy vygradoval sporem o ředitelské místo. Spolek Minerva údajně chtěl nadvládu nad Minervou proto, aby mohl v budoucnu nabídnout ředitelské místo Albíně Honzákové. Albína se po těchto sporech rozhodla roku 1915 nekandidovat na post trvalé zástupkyně ředitele. První ředitelkou gymnázia Minerva (tehdy přejmenované na Krásnohorské, název byl změněn na počest 70. narozenin Elišky Krásnohorské) byla až Marie Khomová roku 1945.

¹⁶⁹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 136

¹⁷⁰ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 135- 139

Albína se neúnavně hnala za zvyšováním vlastní kvalifikace a studium se rozhodla završit doktorátem. První pokus v roce 1907 se nezdařil, když její dizertační práci na téma Madame Roland – politická postava Velké francouzské revoluce nedoporučil k obhajobě její oponent Josef Šusta. Po úpravách a opravách práce se o tři roky pokusila o totéž, bohužel se stejným výsledkem. Šusta doporučil práci uveřejnit jako článek, což Albína poté udělala ve výroční zprávě gymnázia z let 1910 - 1911.¹⁷¹

Práci si poté nechala přeložit do němčiny a odevzdala ji na pražskou německou univerzitu, kde byla roku 1913 schválena. Při zkoušce ale dostala otázku postoje Čechů vůči německé říši. Jako vlastenka vyložila téma z vlasteneckého pohledu, což vyvolalo velký odpor u německého profesora Bachmana. Albína u zkoušky propadla.¹⁷²

Požádala o nové téma, které jí bylo přiřazeno profesorem geologie Václavem Švamberou na téma kmene Tubu. Toto téma a zkoušku se jí již podařilo obhájit a tak roku 1914 promovala na Univerzitě Karlově.¹⁷³

Během prvních válečných let měly učitelky na Minervě více práce, než předtím. Pořádaly sbírky na podporu vdov, sirotek, invalidů a raněných, také do hodin zavedly zdravotní a hygienickou výchovu, aby dívky ochránily před nákazami úplavice, cholery a neštovic.¹⁷⁴

Albíně s nástupem nového ředitele Macháta roku 1917 nastaly krušné časy. Machát neměl na gymnáziu dobrou pověst, zvětšil si kancelář na úkor učebních pomůcek pro žákyně, jedné učitelce vyhrožoval se zdviženou rukou. Když Albína vzala roku 1918 svou třídu na prvomájovou demonstraci socialistické mládeže, dvě hodiny ji ve své kanceláři vyslychal. Tento incident skončil pouhým zápisem bez návrhu na sankce, ale Machát ve výhradách vůči Albíně i jejímu přístupu k výuce pokračoval – zatímco

¹⁷¹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 141 - 142

¹⁷² UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 142

¹⁷³ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 142

¹⁷⁴ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 143

Machát zastával vojenskou disciplínu, Albína studentky vyučovala v tvořivém duchu a snažila se je naučit svobodnému rozhodování. I když se ředitel časem uklidnil a uznal Albíniny úspěchy, Albína k němu i nadále zachovávala odstup.¹⁷⁵

Roku 1919 si Albína vzala roční volno, aby pomohla slovenskému školství. Pro tento cíl si zvolila školy v Trenčíně, které pro ni byly náročné z toho důvodu, že trenčínští studenti byli daleko rozjívěnější než minervistky.¹⁷⁶

Po roční pauze se vrátila zpět na Minervu, která se rychle rozrůstala. Ačkoli studentky již mohly studovat i na koedukovaných gymnáziích, profesori na Minervě byli stále nejlepšími odborníky.¹⁷⁷

Minervě se začaly zlepšovat podmínky, roku 1920 její náklady převzal stát, školního roku 1923/1924 bylo rozděleno na Městské reálné dívčí gymnasium Krásnohorská a nově vzniknuvší Městské reálné dívčí gymnasium Charlotty Masarykové.¹⁷⁸

Když roku 1920 obdržela Alice Masaryková pozvánku na sjezd akademiček do Londýna, vzpomněla si v té souvislosti na Albínu s prosbou, zda by mohla obnovit sdružení akademiček. Přestože Albína ve sdružení před válkou nebyla nijak činná a ani jí nevyhovovalo nikomu předsedat, na nabídku kývla. Bývalé Sdružení akademicky vzdělaných žen (1908 – 1919) ničeho převratného nedosáhlo (i když jejich petice za rovné příležitosti ke vzdělávání všech nezůstaly zapomenuty a po válce se na jejich základě udály mnohé změny), Albína svůj úkol však dokončila a roku 1921 ve stanovách sdružení dala prostor ženám i mužům stejně. *„Naše Sdružení musí být feministické v tom nejkrásnějším smyslu, odstraňovat vše, co překáží ženě, aby plně rozvinula svou bytost jako člověk, odstraňovat vše, co navzájem oddaluje a odcizuje*

¹⁷⁵ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 145 - 146

¹⁷⁶ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 146 - 147

¹⁷⁷ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 147

¹⁷⁸ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 149

ženu a muže v rodině, ve společnosti, nebo ve veřejném životě“¹⁷⁹ řekla roku 1922 během ustanovující valné hromady. Spolek si dal za cíl tři problematiky – zapojení do mezinárodních skupin vysokoškolsky vzdělaných žen, podpořit ženy v podílu na veřejném životě a především ochranu stejných práv a výhod pro obě akademicky vzdělaná pohlaví. Spolek debatoval o možnostech učitelských výměn, člancích a studiích ze zahraničních časopisů. V roce 1925 rezignovala na post předsedkyně, ale spisovatelsky činná zůstala a dále pro spolek psala články (jako např. v roce 1932 článek *Za novou společenskou smlouvu z publikace Čeho jsme docílily*).¹⁸⁰

V tomtéž roce se stala de facto zakládající členkou Ženské národní rady a společně s Plamínkovou odjela do Liverpoolu na sjezd Mezinárodní ženské rady jako delegátka Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen a Ženské národní rady, kde hovořila hlavně o dějinách českých zemí a jejich zařazení v historii Evropy, dále také o úspěších dívčího a ženského vzdělávání.¹⁸¹

Kromě tohoto pomáhala při psaní a redigování knihy *Masaryk a ženy*, kterou připravila ve spolupráci s Ženskou národní radou k oslavě Masarykových 80. narozenin. Také si předsevzala sepsat knihu o počátku a rozvoji vzdělávání žen, a to především z pohledu Minervy. Nepsala však jen o Minervě, ale i o brněnské Vesně, brněnském a valašskomeziříčském dívčím gymnáziu či o dívčích lyceích. V knize se věnovala i vzpomínkám bývalých minervistek, jako byla Marie Bydžovská-Komínková, kterou nepřijali do Univerzitní knihovny, či Anna Adámková-Sládková, která po absolvování filozofické fakulty nemohla nastoupit učitelské místo na Minervě kvůli negativnímu postoji ředitele Macháta. Albína se též pokusila české ženské vzdělávání zasadit do

¹⁷⁹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 153

¹⁸⁰ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 150 - 155

¹⁸¹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 157 - 159

mezinárodního kontextu a zjistila, že přestože Minerva ženám vybojovala mnohé bitvy, v celoevropském měřítku vzdělávání žen velmi pokulhává za jinými státy.¹⁸²

V květnu 1934 odešla Albína do penze, neodcházela radostně, ale spíše se syndromem vyhoření. Podepsal se na ní stálý boj s ředitelem Machátem i neustálá stěhování Minervy. Přesto neodcházela zklamaná ze svého pedagogického působení, do života pracovního i soukromého připravila mnohé ženy, jejichž jména jsou známa i dnes: novinářku Milenu Jesenskou, orientalistku Annu Kopalovou, tělocvikářku a náčelnici Sokola Marii Provazníkovou, první českou právničku Matyldu Wíchovou-Mocovou a další.¹⁸³

Ke konci života si Albína kladla otázku, zda se rozhodla správně, když život zasvětila jen práci. V dobách jejího mládí se dívky ze středních vrstev musely rozhodnout – buď práce, nebo manžel a děti. Mnohé z jejich spolužaček vystudovaly vysokou školu a poté se učitelství vzdaly ve prospěch rodiny. Albína k tomu řekla: „*My, mladičké profesorky začátečnice jsme věděly – znovu to zdůrazňuji – že jdeme do celibátu. Věděly jsme však také, že neseme pokrok*“¹⁸⁴. Ačkoli manželství a mateřství neodmítala, věděla, že nemá na výběr, pokud nechce svým vzděláním plýtvat a opustit povolání, které milovala.¹⁸⁵

Když přišel rok 1939 a obsazení Čech a Moravy, díky prezidentu Háchovi se ženám velmi zhoršila situace. Vdané státní zaměstnankyně byly propouštěny ze zaměstnání, ženy byly znovu odsunuty do domácností. Albína společně se sestrou Annou Háchovi nemohly zapomenout, že ženám upřel práva, která si tak těžce vydobily. V této rozjitřené době v roce 1940 Albíně zemřela milovaná sestra Anna a Albína žila ve stálém strachu, že zatknou a popraví i její přítelkyni Františku. Pro Františku si roku 1942 doopravdy přišlo gestapo. První zatčení v roce 1939 Plamínková ještě přežila,

¹⁸² UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 163 - 165

¹⁸³ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 166 - 169

¹⁸⁴ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 170

¹⁸⁵ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 170 - 171

to druhé již ne. Byla převezena do Terezína a 30. srpna 1942 popravena zastřelením v Kobylicích. Albína se o osudu Františky dozvěděla až po válce.¹⁸⁶

Roku 1945 pomohla založit Společnost F. F. Plamínkové a v roce 1948 se chystala vydat knihu F. F. Plamínková – žena a státník. Bohužel těsně před tiskem byla, zřejmě rozkazem komunistické strany, kniha zakázána, a tak nikdy nevyšla.¹⁸⁷

Albína se trpce smířovala s dobovou sociální i politickou situací. Nedokázala pochopit, proč je společnost hluchá vůči všem těm ženám, které bojovaly za ženská práva. Další ranou pro ni bylo v roce 1953 uzavření Minervy, protože dle státu již nebyla potřeba. Rozpuštěny byly i organizace Ženský klub a Stavební družstvo Ženského klubu českého.¹⁸⁸

Albína byla i ve stáří velmi čilá a aktivní. Napsala Paměti (které jí ovšem nevydali), rozdávala rozhovory i v jedenadevadesáti letech (např. v časopise Vlasta popsala, jak ženy a učitelky bojovaly za práva svá, i budoucích generací žen). Albíně se tak na sklonku života dostalo zadostiučinění a roku 1969 obdržela titul Zasloužilá učitelka.¹⁸⁹

Uvědomovala si, co všechno společně s Františkou vybudovaly, ale i co vybudovat mohly: „Zaměstnané ženy před padesáti lety svěřovaly vedení domácnosti placeným hospodyním a nepokládaly to za luxus, ale za nezbytnost. Kdežto dnes chtějí nebo i musí vysoce kvalifikované ženy stačit na všechno samy“¹⁹⁰.

Zemřela v poklidu roku 1973.

¹⁸⁶ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 174 - 176

¹⁸⁷ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 176 - 177

¹⁸⁸ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 177 - 178

¹⁸⁹ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 179 - 180

¹⁹⁰ UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 180

4.3 Marie Provazníková – učitelka, náčelnice Sokola a bojovnice

Marie (rozená Kaloušová) přišla na svět roku 1890 v Praze-Karlíně jako nejstarší ze čtyř dětí. Matka ji vzdělávala doma, pak navštěvovala vyšší dívčí školu, dokud její otec nezemřel. Pak byla Marie přijata ke studiu na Minervě v akademickém roce 1902/1903 (jednou z jejích spolužaček byla Olga Masaryková). I když Marie byla členkou Sokola v Karlíně, školní lékařka na Minervě navrhla Marii i zbytku třídy stát se členkami Tělocvičného spolku paní a dívek Pražských. V Sokole totiž ženy až do Všesokolského sletu v roce 1901 veřejně cvičit nemohly, byl pro ně tedy Tyršem v roce 1869 zřízen Tělocvičný spolek paní a dívek Pražských. Stojí za povšimnutí, že členky spolku se velmi zasloužily o zavedení tělesné výchovy do dívčích škol (kde i poté byla tělesná výchova pouze volitelným předmětem).¹⁹¹

V roce 1906 se do Sokola vrátila a rychle si jí všimli jako sportovně i organizačně nadané. Později byla vybrána jako jedna ze cvičitelek. Začala studovat všemožné sokolské materiály, mnohé z nich napsané zakladatelem Sokola Tyršem. Materiály a směrnice ale byly nastaveny na muže.¹⁹²

Sokolské hnutí nebylo primárně proti ženám, ale ženy v jeho počátcích neměly tak silné zastoupení, aby mohla být zřízena samostatná organizace. Ženy cvičily v ženských sekcích, které ale byly připojeny k mužským sekcím a hlavně, i ženské sekce tak byly řízeny muži. Ženám se sice umožňovalo vést úseky, ale hlavní slovo při navrhování i schvalování směrnic měli muži. I přesto se ženy účastnily IV. Všesokolského sletu v roce 1901. Úspěch na tomto sletu jim zajistil pozornost mužů ve vedení a účast na dalších sletech.¹⁹³

Marie přerušila svá studia na Minervě v roce 1908 po vleklé infekci vnitřního ucha, který postupně přerostl až v zánět okostice. Nemoc bohužel vedla ke snížení váhy

¹⁹¹ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 31

ŽÁKOVÁ, J. *Ženy tří republik: Marie Provazníková, náčelnice Sokola* [online]. [cit. 2019-03-28; 09:24]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/zeny-tri-republik-marie-provaznikova-nacelnice-sokola-7595482>>

¹⁹² DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 31 - 32

¹⁹³ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 32

a celkovému vyčerpání organismu, proto její výkony v Sokolu byly mizerné. V roce 1910 se provdala za Františka Provazníka a po roce mu porodila dceru. Ze zdravotních důvodů se nezúčastnila VI. Všesokolského sletu v roce 1912, ale chtěla dostudovat, aby se mohla osamostatnit a vymanit se z nešťastného manželství (s manželem se rozvedla roku 1932).¹⁹⁴

Když její manžel v červenci 1914 narukoval do rakouské armády, zvýšila Marie své snahy a ještě v září téhož roku složila maturitu na Minervě. Již v roce 1913 si ale zjišťovala možnost po maturitě nastoupit na Učitelství pro tělesnou výchovu na Univerzitě Karlově. Učitelství bylo na krátký čas uzavřeno, protože studenti byli odvedeni na frontu a studentky byly ignorovány. Ale již v roce 1915 se někteří studenti vraceli z důvodu lékařského osvobození a požádali si, ženy s nimi, o složení závěrečné zkoušky bez dokončení povinné průběžné práce. Žádost byla všem schválena a Marie poté zkoušku úspěšně složila.¹⁹⁵

Po převzetí diplomu z Univerzity Karlovy byla chvíli polodenní učitelkou na Minervě, roku 1917 přešla na Drtinovo dívčí gymnázium v Praze již jako řádná profesorka. Společně se svými kolegyněmi ze Sokola se v prvních letech podílela na protihabsburské činnosti množním a rozdáváním letáků (české mládeži důvěřovaly natolik, že studentům zadávaly i další rozmnožování letáků). Založily také organizaci České srdce, která pomáhala dětem a mládeži trpící podvýživou.¹⁹⁶

Po válce, především díky vlivu Masaryka, ženy celospolečensky získaly stejná práva jako muži. Tedy i v Sokolu roku 1919 poprvé zvolily národní náčelnici Miladu Malou. Marie byla zvolena členkou odborného sboru a poté i místonáčelnicí ženského Sokola.

¹⁹⁴ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 33

ŽÁKOVÁ, J. *Ženy tří republik: Marie Provazníková, náčelnice Sokola* [online]. [cit. 2019-03-28; 09:24]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/zeny-tri-republik-marie-provaznikova-nacelnice-sokola-7595482>>

¹⁹⁵ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 34

¹⁹⁶ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 34 - 35

V roce 1921 se zúčastnila dvoutýdenního kurzu tělesného výcviku v Dánku pod vedením Eli Bjokstenové z Finska.¹⁹⁷

Ve stejném roce byla Marie jmenována asistentkou profesora tělesné výchovy u Josefa Klenka na Univerzitě Karlově, po profesorově odchodu do důchodu roku 1924 byla jmenována profesorkou. Kromě toho byla členkou Zkušebního výboru tělesné výchovy na vysoké školy, členkou výkonného sboru Sokola, učitelkou na Drtinově gymnáziu a v roce 1923 i asistentkou náčelnice Sokola. V roce 1931 se Provazníková stala národní náčelnicí žen a jako nová vedoucí vedla IX. Všesokolský slet v roce 1932.¹⁹⁸

Veškeré sokolské snahy i rozvoj cvičení byl ukončen v roce 1941, kdy okupační vláda nařídila rozpustit Sokol. Ideou Sokola byl vždy tělocvik, sport, vzdělávání a především šíření vlasteneckých myšlenek, proto se Sokolové tak jako během první světové války rozhodli pro ilegální protivládní činnost, i když riskovali zatčení gestapem a popravu. Marie měla pro tuto činnost dostatek času, protože v roce 1939 byly uzavřeny všechny vysoké školy a v roce 1940 musela ukončit i svůj poměr na Drtinově gymnáziu. Marie hodně riskovala, mnoho jejích kolegů a přátel bylo zatčeno a posláno do koncentračních táborů (např. Jan Pelikán a Emil Šulc byli posláni do Osvětimi v roce 1942). I sama Marie byla roku 1944 zatčena.¹⁹⁹

Po válce mnoho mužských členů Sokola nezbylo, byli umučeni či popraveni, proto se úkolu obnovit Sokol zhostily převážně ženy. Ač se Marie snažila, jak chtěla, byla stále více zklamána z komunistického vedení, což nakonec vygradovalo rokem 1948 a vítězstvím Komunistické strany ve volbách. Marie se pokoušela zachovat demokratický Sokol a naplánovala X. a XI. Všesokolský slet, ale šikana strany a politický tlak byl tak silný, že se rozhodla při Letních olympijských hrách roku 1948 v Londýně (kam jela jako vedoucí československých gymnastek) emigrovat. Komunisté

¹⁹⁷ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 37

¹⁹⁸ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 37 - 38

¹⁹⁹ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 41

ŽÁKOVÁ, J. *Ženy tří republik: Marie Provazníková, náčelnice Sokola* [online]. [cit. 2019-03-28; 09:24]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/zeny-tri-republik-marie-provaznikova-nacelnice-sokola-7595482>>

se jí sice snažili zabránit v získání víza, ale pomohl jí Jan Masaryk. V Londýně utekla a posléze s rodinou své jediné dcery emigrovala do Spojených států. Byla tak jedna z prvních lidí, kteří utekli před komunistickým režimem během olympijských her. Po její emigraci byl jednotný Sokol sloučen s Československým svazem tělesné výchovy a sportu (1952) a roku 1956 byl de facto zrušen.²⁰⁰

Marie se nevzdala ani v USA a dalších 43 let zde vyučovala tělesnou výchovu na vysoké škole, v roce 1950 se stala náčelnicí Ústředí čs. Sokolstva v zahraničí. Kromě toho se věnovala rozšiřování sokolských myšlenek na další generace. O to více se pak těšila ze Sametové revoluce a obnovy Sokola. Zemřela roku 1991 ve věku 101 let ve Spojených státech. In memoriam získala státní vyznamenání Řád Tomáše G. Masaryka třetího stupně.²⁰¹

²⁰⁰ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 42 – 48

ŽÁKOVÁ, J. *Ženy tří republik: Marie Provazníková, náčelnice Sokola* [online]. [cit. 2019-03-28; 09:24]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/zeny-tri-republik-marie-provaznikova-nacelnice-sokola-7595482>>

²⁰¹ DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, s. 49

ŽÁKOVÁ, J. *Ženy tří republik: Marie Provazníková, náčelnice Sokola* [online]. [cit. 2019-03-28; 09:24]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/zeny-tri-republik-marie-provaznikova-nacelnice-sokola-7595482>>

Závěr

Práce popsal největší změny, ke kterým došlo během 19. století. Průmyslová revoluce transformovala geografii států, vrstvení obyvatelstva a sociální principy. Zakládaly se továrny, rozvíjela se síť železnice a elektrického pokrytí. Postupně se také měnily názory na bydlení, obyvatelstvo se hojně stěhovalo do měst a venkov se pomalu vylidňoval. Kladl se velký důraz na zdravé prostředí a hygienu.

Idea humanismu a demokracie podpořila vztah k občanství, ačkoli v českých zemích převládal tradicionalismus spojený s vedoucí pozicí císaře. Měšťanstvo si začalo uvědomovat svou moc ovlivnit společnost. Velká řada vzdělaných mužů si uvědomovala potřebu zachovat český jazyk a kulturu. Úředním jazykem byla němčina, a proto byla čeština předávána především mezi venkovským obyvatelstvem, které bylo ale nevzdělané. Poukázali tak i na mezery ve vzdělávání, s čímž se pojilo i vzdělání žen. Dívky se povětšinou vzdělávaly jen v základním triviu, obzvláště chudší vrstvy obyvatelstva nepokládaly vzdělání za důležité a děti byly často negramotné.

Společnost začala vyvíjet tlak na vrchnost, aby změnila situaci vzdělávání u všech vrstev obyvatelstva. Vyústilo to v tereziánské reformy a všeobecnou vzdělávací povinnost. Tuto povinnost nelze chápat jako povinnou školní docházku, stále měla mnoho výjimek, kdy se děti do škol dostavit nemusely. To se změnilo s Velkým říšským zákonem z roku 1869, který nejen stanovil povinnou osmiletou školní docházku, ale především díky němu začaly vznikat dívčí veřejné ústavy končící maturitou. Dále podpořil možnosti žen získat odborné vzdělání a kvalifikaci v oboru učitelství. Profese učitelky byla totiž, hned po profesi porodní báby, jednou z prvních profesí, které ženy mohly vykonávat profesionálně a s náležitou přípravou.

Budoucí učitelky zpočátku neměly možnost vyššího vzdělání, první české dívčí gymnázium Minerva nemělo právo maturity až od roku 1907. Dívky tak musely skládat zkoušky na chlapeckých gymnáziích. Situaci zhoršoval i učitelský celibát, který byl povinný pro učitelky-ženy. Hlavním důvodem bylo, že ekonomicky se má o rodinu starat muž a vydělávající žena se stávala tou, která „muži brala práci“. Mnoho žen, které

si zvolily toto povolání, se vdalo a bylo donuceno školství opustit, nebo se muselo smířit s celibátem. Celibát byl zrušen v roce 1919 velmi brzy po vzniku Československé republiky, učitelky si tak již nemusely vybírat mezi povoláním a vlastní rodinou.

Poté se již učitelská příprava budoucích učitelů na našem území vyvíjela pro obě pohlaví stejně. Učitelé i vláda si uvědomili nutnost řádné přípravy učitelů, různé dle stupně školství. Učitelé základních škol se dlouho dožadovali možnosti své vzdělání podpořit i studiem na vysoké škole, což se jim nakonec podařilo až v roce 1945. Středoškolské profesory oproti tomu získávali vzdělání na vysokých školách již před vznikem republiky, ale díky několikerému zavírání vysokých škol bylo získání odborné kvalifikace často obtížné. Jeden z Benešových dekretů podmínil vznik pedagogických fakult, což ostatní fakulty vnímaly nelibě a nepokládaly učitele z pedagogických fakult za náležité odborníky. Diskontinuita vzdělávání učitelů prvního a druhého stupně a středoškolských profesorů byla zapříčiněna tlaky Komunistické strany. Situace se uklidnila a ujasnila až po Sametové revoluci v roce 1989.

Práce dále nastínila současné školství, jeho hlavní změny a možnosti vzdělávání dnešních učitelů. Též okrajově popsala změny počtu učitelů od mateřských do vyšších odborných škol. Na tabulce z MŠMT je patrné, že počty učitelů se od dob komunismu příliš nemění, stále převládá značná přefeminizace, a to hlavně ve školách mateřských a na prvním stupni základní školy.

Závěr práce vylíčil životopisy tří českých učitelek a průkopnic ženského vzdělávání v českých zemích. Františka Amerlingová dokázala, že žena dokáže náležité vzdělání získat i samostudiem a vlastní pílí. Vdala se, ale své profesi se nevzdala. Se svým manželem sdílela názor, že všichni by se měli učit všemu a tuto vizi uplatňovali ve škole Budeč. I když škola nakonec zkrachovala, Františka vyučovala do roku 1870 na Budči dívčí a poté s manželem založili Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze (dnes známo též jako Ernestinum).

Učitelkou, která zažila a často i podpořila změny v postavení žen a učitelek, byla Albína Honzáková. Mladší sestra první české lékařky Anny Honzákové již od mládí

inklinovala k povolání učitelky, i přes těžkosti při získávání vzdělání a učitelský celibát. Pojilo ji silné přátelství s Františkou Plamínkovou, hlavní představitelkou ženského feministického hnutí a učitelkou matematiky, fyziky a kreslení. Společně s Františkou publikovaly, psaly hesla o feminizmu do slovníků, přednášely, zakládaly feministická hnutí a sdružení vzdělaných žen. Celý pracovní život strávila na Minervě, zlomila ji však 2. světová válka a smrt její sestry Anny a Františky Plamínkové. S nástupem nového režimu byla Minerva státním rozhodnutím uzavřena, ale Honzákové se dostalo zadostiučinění obdržáním titulu Zasloužilá učitelka.

Nakonec byl nastíněn život a práce Marie Provazníkové, náčelnice Sokola, ale hlavně učitelky tělesné výchovy na dívčích školách. Marie byla velmi aktivní i v odboji během druhé světové války, za což byla také vězněna. Provazníková se nemohla smířit s nástupem komunismu u nás a tak během Letních olympijských her v Londýně v roce 1948 uprchla a poté emigrovala do USA. V USA pokračovala ve výuce tělocviku na vysoké škole a podporou Sokola v zahraničí.

Práce poukázala na těžkosti, kterými si učitelské povolání prošlo. Dále nastínila, jakým způsobem dívky získávaly vzdělání a jak mohly své odborné vzdělání v oblasti učitelství prohloubit. Nikoli pouze jako historický fakt, ale také na příbězích tří učitelek, které se v popisované době vzdělávaly, pracovaly a především žily.

Seznam použitých informačních zdrojů

BRABENCOVÁ, J. *Amerlingová Františka Svatava* [online]. [cit. 2019-03-09; 12:03]. Dostupné z: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/AMERLINGOV%C3%81_Franti%C5%A1ka_Svatava_2.9.1812-5.10.1887>.

DOSTÁL, V. *Provazníková a Šotola o Sokolu*. Praha: Bez vydavatele, 2016, 52 s. ISBN 978-80-87848-29-6. Dostupné též z: <<http://vaclavdostal.8u.cz/provaznikova.pdf>>.

FAFEJTA, M. a kolektiv. *Sociální podmínky otcovství v České republice: Zpráva Pracovní skupiny muži a rovnost žena mužů* [online]. [cit. 2019-03-12; 9:24]. Dostupné z: <<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKewj7kvCElfzgAhXosaQKHbrkAFAQFjADegQIBxAC&url=https%3A%2F%2Fwww.vlada.cz%2Fassets%2Fppov%2Frovne-prilezitosti-zen-a-muzu%2Fpracovni-skupina-muzi-a-rovnosti-zen-a-muzu%2FZprava-o-socialnich-podminkach-otcovstvi.pdf&usg=AOvVaw2gltDowuzajb-xaQaJGjws>>.

LEDNEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století*. Praha: Karolinum, 2016, 319 s. ISBN 978-80-246-3540-8.

LEDNEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2011, 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4. Dostupné též z: <https://books.google.cz/books?id=diEoDgAAQBAJ&pg=PA61&lpg=PA61&dq=bude%C4%8Dsk%C3%BD+d%C3%ADv%C4%8D%C3%AD+%C3%BAstav&source=bl&ots=CAL_oXdgqV&sig=ACfU3U1VLaUKIfKy-els9WcCKKiEQN4Gg&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwidy8-2sPfgAhXDalAKHY6ID8YQ6AEwAnoECACQAQ#v=onepage&q=bude%C4%8Dsk%C3%BD%20d%C3%ADv%C4%8D%C3%AD%20%C3%BAstav&f=false>.

LEDNEROVÁ, M. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

NEBŘENSKÝ, J. *Genderová problematika zaměstnanců ve školství* [online]. [cit. 2017-12-20; 21:36]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/genderova-problematika-zamestnancu-ve-skolstvi>>.

Nejčastější dotazy z dějin školství [online]. [cit. 2019-03-03; 21:54]. Dostupné z: <<https://www.npmk.cz/muzeum/pro-badatele/nejcastejsi-dotazy-z-dejin-skolstvi>>.

NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století*. Praha: JANUA, 1999, 448 s. ISBN 902622-2-8.

Novela zákona o pedagogických pracovnících [online]. [cit. 2017-12-17; 10:56]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>>.

PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

Svépomocné spolky [online]. [cit. 2019-02-27; 18:20]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Sv%C3%A9pomocn%C3%A9_spolky>.

SVOBODA, V., ŘIČICOVÁ H. *Žena před pultem. Na emancipaci žen pracovalo Československo dřív, než Německo, říká Wagnerová* [online]. [cit. 2019-03-10; 21:57]. Dostupné z: <<https://wave.rozhlas.cz/zena-pred-pultem-na-emancipaci-zen-pracovalo-ceskoslovensko-o-27-let-driv-nez-7630972>>.

ŠLEHOFER, L. *Celibát učitelek* [online]. [cit. 2017-08-03; 09:34]. Dostupné z: <<https://perpetuum.cz/2016/09/celibat-ucitelek/>>.

UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, 268 s. ISBN 978-80-260-3152-9.

UHROVÁ, E. *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*. Praha: Vydavatelství Krásná paní, 2009, 77 s. ISBN 978-80-86713-55-7.

VALIŠOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele: 2. rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2011, 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9.

Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919 [online]. [cit. 2019-03-04; 19:44]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm>.

ŽÁKOVÁ, J. *Ženy tří republik: Marie Provazníková, náčelnice Sokola* [online]. [cit. 2019-03-28; 09:24]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/zeny-tri-republik-marie-provaznikova-nacelnice-sokola-7595482>>.

19. století [online]. Editováno 2018-06-16 v 14:06 [cit. 2018-10-24; 19:16]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/19._stolet%C3%AD>.

Seznam příloh

Příloha 1 – Tabulka Průměrný hrubý měsíční plat učitelů v RgŠ (bez řídicích pracovníků) podle pohlaví a nejvyššího dosaženého vzdělání (NEBŘENSKÝ, J. *Genderová problematika zaměstnanců ve školství* [online]. [cit. 2017-12-20; 21:36]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/genderova-problematika-zamestnancu-ve-skolstvi>>)

Příloha 2 – Zpráva kulturního výboru o návrhu členů N. S. Aloise Konečného, Fr. Housera, Josefa Smrtky, Fr. Zeminové a společníků (tisk č. 828), aby zrušen byl celibát učitelek (*Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919* [online]. [cit. 2019-03-04; 19:44]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm>)

Příloha 3 – HONZÁKOVÁ, A. „Ženská emancipace (feminismus)“, výtah z Ottova slovníku naučného, sedmý díl, rok vydání 1908, s. 803 – 808 (UHROVÁ, E. *Anna Honzáková a jiné dámy*. Vydáno vlastním nákladem, distribuce knižním velkoobchodem KOSMAS, 2012, s. 183 – 185)

Příloha 2

Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919.

Tisk 1439.

Zpráva

kulturního výboru

o návrhu členů N. S. Aloise Konečného, Fr. Housera, Josefa Smrtky, Fr. Zeminové
a společníků (tisk č. 828),
aby zrušen byl celibát učitelek.

Celibát učitelek byl v jednotlivých zemích R. Č. S. - vyjma Slovensko - zaveden zákonem, v zemských. Tak v **Čechách** § 51. z. z. ze dne 27. ledna 1903 stanoví, že provdání se učitelky má býti pokládáno za dobrovolné vzdání se služby.

Na Moravě zaveden celibát učitelek § 14. z. z. ze dne 26. prosince 1904, v němž se praví, že prozatímně a definitivně ustanovené učitelky a definitivní učitelky ručních prací vystoupí provdáním se z úřadu učitelského, při čemž mají dostati odbytné nepřesahující posledního ročního služného.

Ve Slezsku konečně stanoven celibát učitelek § 21. z. z. ze dne 6. listopadu 1901, který se však nevztahuje na učitelky ručních prací. **Na Slovensku** celibátu učitelek není.

Říšský zákon školní nemá po této stránce žádného ustanovení, tak že při zrušení celibátu jde o změnu zákonů zemských.

Pro zrušení celibátu učitelek mluví mnoho důvodů: Celibátem bere se učitelkám možnost plného rozvíjení jejich ženské individuality; ony nemohou plniti základní životní poslání ženy: založiti vlastní rodinu a vychovávat vlastní děti.

A poněvadž nikdo nemá práva, aby omezoval **přirozená práva člověka**, jest celibát přežití a ve svobodné, demokratické republice nemožné zařízení.

Pak-li jsou učitelky nuceny, aby se po sňatku vzdávaly svého povolání, ztrácí tím stát řadu zkoušených a kvalifikovaných sil a zároveň i značná část kapitálu, investovaného v odborné vzdělání těchto žen, přichází tak na zmar.

Zůstávají-li učitelky ve svém povolání a zřikají se manželství, ztrácí národ řady inteligentních matek a řady dobře vychovaných a zdatných dětí.

Celibát způsobuje, že úřad učitelský u těch matek, jež se provdati chtějí, stává se pouze povoláním přechodným, k němuž se ony ani nesnaží přilnouti celou duší, jak, by to zájem a prospěch žáků vyžadoval: stává se tedy povoláním méněcenným, což škole a výchově nemůže býti na prospěch.

Osamělý život učitelčin - zvláště na venkově - poskytuje jí málo opory v těžkém a vysilujícím povolání, a je-li učitelka svědomitá, pilná, není-li její práce ve škole jen řemeslnou, nýbrž tvůrčí, a nenachází-li ona za to ve vlastním domově a vlastním rodinném kruhu vzpruhu a osvěžení, jsou její síly předčasně vyčerpány.

Statistika ukazuje, že učitelky odcházejí průměrně mnohem dříve a častěji do pense a vystupují z příčin zdravotních z povolání v mnohem větším počtu než-li učitelé. V posledních desíti letech před válkou odcházelo do pense průměrně ročně 2.38% učitelek oproti 1.25% učitelů, a z příčin zdravotních vystupovalo z učitelského povolání 2.38% učitelek ale jen 0.27% učitelů. Učitelé slouží průměrně 36.3 roků, učitelky však pouze 18.3 roků. Příčina toho tkví z velké části v **celibátu**, jehož zrušením se jednak předejde zatěžování pensijního fondu předčasným odcházením učitelek do pense, jednak bude kapitál, vložený do vzdělání učitelek, náležitě využitkován.

Rodinný život bude pak učitelce zároveň zdrojem spokojené a veselé mysli, jež podněcuje k horlivější a radostnější práci a vytvoří nový, lepší, vřelejší a přátelštější poměr mezi školou a rodinou vůbec.

Dnes můžeme tvrditi, že zákaz sňatku učitelek školství poškodil, poněvadž zdatné, svěží síly z úřadu učitelského vyháněl a poškodil i zemské finance jednotlivých zemí, poněvadž tyto byly nuceny vypláceti mladým a zdravým učitelkám pense; celkem pak vážnosti stavu učitelského neposloužil.

Námítka, že by provdaná učitelka měla dvojí zaopatření, nemůže býti vážným důvodem proti zrušení celibátu učitelek. Dnes téměř všichni učitelé mají své vedlejší zaměstnání, poněvadž svým platem nemohou uhájiti života svých rodin a nikdo se nad jejich "dvojím zaopatřením" nepozastavuje. Konečně moderní žena nemá vůbec ve sňatku hledati a viděti své zaopatření, nýbrž úkol a smysl svého života.

Jinou pak námítku, že povinnosti ve škole a domácnosti nelze spojit v jedněch rukách, vyvracejí analogické případy provdaných obchodnic, živnostnic, rolnic a dělnic.

Inteligentní žena dovede si domácí hospodářství zařídit tak, aby jí její povolání ani rodina netrpěly.

Dovede práce v domácnosti zjednodušiti upotřebením moderních technických vymožeností. Mnohé učitelky ostatně vedou i tak svou domácnost, anebo musí vésti domácnost svých sourozenců, nebo starých svých rodičů, aniž to má na vykonávání povinností v jejich učitelském povolání nepříznivý vliv. A jest jisto, že velká část provdávajících se učitelek, snad většina jich, nezůstane v povolání. Dobře vychovaná a vzdělaná žena bude si vždy vědoma svých sil a nebude na se bráti povinnosti, na něž nestačí. Při učitelství zůstanou jen ženy tělesně i duševně silné, jimž povolání učitelské přirostlo k duši a stalo se smyslem jejich života - a těmto ženám silným, schopným a pro své povolání nadšeným nesmí býti bráněno, aby v něm - i provdají-li se - setrvaly.

Význam práce učitelky mezi lidem stoupne, bude-li mít možnost provdati se. Zvláště na venkově má učitelka i mimo školu příležitost působiti na zvýšení inteligence žen. Dnes jest neobyčejně důležité, aby nejširší vrstvy žen poučovány a uvědomovány byly o výchově dětí v rodině, ošetřování kojencův. o ochraně matek, hygieně bytové, o moderním a úsporném hospodaření v domácnosti. Návody a poučování učitelek svobodných - třeba sebe více theoreticky vzdělaných - přijímají ženy s nedůvěrou. Důvěřují však plně učitelce provdané, která sama má rodinu a domácnost a dobrým praktickým příkladem v uvedených směrech **předchází**.

O celibátu učitelek se během války náhledy velmi **změnily**. Zejména **školské** úřady přišli k názoru, že neprovdané učitelky velmi často nesprávně pohlízejí na různé otázky životní, tak jako staří mládenci, kteří nemajíce a neznajíce vlastního rodinného života, měří vše z úzkého, velmi často sobeckého svého hlediska.

Zemský správní výbor v Praze projevil v zásadě souhlas, aby provdání se učitelek škol národních nebylo považováno za dobrovolné zřeknutí se služby.

Zemská školní rada v Praze vyslovila úplný souhlas se zrušením celibátu učitelek.

Moravský zemský výbor zdůrazňuje, že zrušením celibátu přestalo by předčasné odcházení učitelek do výslužby a mimořádné zatěžování fondu pensijního.

Moravská zemská školní rada vyžádala si od okresních školních rad zprávy o zkušenostech s celibátem učitelek za léta 1916-18. Pro zachování celibátu vyslovily se 23 okresní školní rady (11 českých a 12 německých), pro jeho zrušení 37 okres. školních rad (24 české a 13 německých). **Český odbor zemské školní rady** prohlašuje pak zrušení celibátu za požadavek oprávněný nejen se stanoviska čistě lidského, nýbrž i na základě zkušeností, získaných se vdanými učitelkami. Také **německý odbor zemské školní rady na Moravě** vyslovil se jednomyslně pro zrušení celibátu učitelek. Na zdůvodnění uvádí, že válka způsobila v obyvatelstvu tak veliké mezery, že má každé rozmnožení dorostu, zvláště v kruzích inteligentních, býti podporováno.

Slezská zemská školní rada prohlásila se rovněž pro zrušení celibátu učitelek.

Za zrušení celibátu učitelek byly N. S. a ministerstvu školství a národní osvěty podány četné petice; tak zejména podaly petice:

1. Všeženská schůze konaná v Praze dne 1. listopadu 1918;
2. pražské učitelky 8. února 1919;
3. Zemská ústřední jednota učitelek v Čechách a Jednota učitelek moravských v únoru 1919;

4. německé učitelky ve Slezsku v dubnu 1919;

5. učitelky A. Sychravová, R. Švastalová a 140 soudružek;

6. Volné sdružení učitelek v Praze.

Petice tyto dovozují, že ve svobodné republice není možno, aby učitelce - svobodné občance upíráno bylo právo lidské. Vytýkají moment svobody, ohražují se proti zkracování občanských práv učitelek a zdůrazňují, že zájem školy samé vyžaduje zrušení celibátu.

Snahy pro zrušení celibátu jsou tak staré jako zákon sám, jímž celibát byl zaveden. Již v r. 1903 posl. Jindř. Houra zasazoval se ve školské komisi českého sněmu o zrušení celibátu učitelek. Na mor. sněmu byly v r. 1913 v tom směru podány návrhy posl. drem. Budínským a soudruhy a K. Sonntágem a soudruhy.

V Terstu zrušen byl celibát r. 1915, **ve Štýrsku** koncem ledna t. r. Také **Vídeň** zrušila celibát učitelek.

V Haliči, Bukovině a Istrii platí touto dobou táž zákonitá ustanovení, jaká platila do r. 1905 na Moravě, t. j. učitelky mohly se vdávati se svolením okresní školní rady.

Na státních ústavech učitelky celibát vůbec neváže. Na obecných a měšťanských školách při ústavech učitelských u nás učily a učí učitelky i po provdání se. Rovněž poštovní a železniční úřednice zbaveny jsou celibátu.

Pedagogové nejosvícenějších národů nejen že neschvalují celibátu učitelek, ale jej přímo zavrhují. V nejpokročilejších státech je dovoleno provdaným učitelkám vyučovati, jako v Anglii, Švýcarech, Švédsku, Francii, Belgii i v Bulharsku a Rusku.

Žena jest dnes v Československé republice postavena muži na roveň občansky, politicky i právně a již z tohoto hlediska jakož i z hlediska lidskosti, sociální rovnosti i z ohledů vychovatelských, zdravotních a mravních jest zrušení nuceného celibátu učitelek požadavkem odůvodněným a spravedlivým.

Se zrušením celibátu jsou v úzké souvislosti některé jiné otázky. Tak zejména: 1. Jak hraditi **substituci** v době mateřství?

Na státních ústavech dostávají učitelky v případech mateřství dovolenou jako v nemoci na průkaz lékařského vysvědčení, aniž substituci za sebe platí.

Ve Vídni platí se učitelkám substitute z peněz obecních. (Vydání to činilo v roce 1911 K 6000.-).

Nesdílím názor a nesouhlasím s návrhy, aby si učitelky substituci v době své dovolené za příčinou mateřství (tři měsíce před porodem a tři měsíce po něm) hraditi měly samy, poněvadž by tím za své právo na mateřství jaksi byly zdaněny. Spíše by těmto učitelkám měly býti uděleny zdravotní dovolené jako jiným onemocnělým učitelským osobám a potřebné výpomocné síly by měly býti renumerovány jako při každé dovolené z veřejných prostředků.

Dnes, kdy se jedná o mateřské pojištění, kdy ochrana matek má se státi důležitou složkou československé státní péče sociální a kdy doba vyvolává požadavek, aby matce rodiny vyměřen byl státem zvláštní plat na výživu a výchovu dětí, bylo by krajní nespravedlností, aby právě učitelky měly býti v době jejich dovolené, t. j. v době těhotenství, porodu a kojení - tedy v době vyžadující zvýšeného vydání - zkracovány na svých příjmech tím, že by si zastupování ve škole samy měly hraditi.

2. Druhou otázkou jest: Jak upravit **pensijní požitky** pozůstalým po provdaných učitelkách?

Poněvadž matka-učitelka platila příspěvky do pensijního fondu jako učitel, bude spravedливо, když její děti po její smrti budou pobíratí příspěvky jako po otci, i když otec žije. V případě úmrtí obou rodičů měly by děti dostati příspěvky obojí, poněvadž na tyto příspěvky oba rodiče za svého života pracovali a platili. Také manželé přísluší nárok na pensi po ženě učitelce, neboť zemře-li mu žena-učitelka, jest nucen platiti si výpomocnou sílu za vedení domácnosti a jest proto oprávněn činiti nárok na pensi po své ženě, která pro společnost pracovala a do pensijního fondu přispívala, a to zvláště je-li práce neschopen.

Kdyby manželé nárok na pensi přiznán nebyl, musely by děti po matce osiřelé obdržeti pensi **konkretální**, t. j. jako úplní sirotci.

3. Konečně jest třeba řešiti otázku vlivu zrušení celibátu na ony učitelky, jež pro provdání se byly nuceny opustiti službu školní a za tím účelem buď žádaly a dostaly odbytné, nebo se svými nároky přímo byly odmítnuty.

Tu bude třeba, by ustanovení o zrušení celibátu měla platnost zpětnou, t. j. aby vztahovala se i na ty učitelky, jež uzavřely sňatek před platností zákona o zrušení celibátu, tedy snad po 1. lednu 1914, event. po 28. říjnu 1918.

Zrušením z počátku citovaných §§ zemských zákonů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, kterými celibát učitelek u nás zaveden byl, bude odstraněna křivda, jež na svobodě a sebeurčení těchto vychovatelských a kulturních činitelek v našem národě po řadu let byla páchána.

Lze řešiti otázku celibátu učitelek zákonem **říšským**?

Protože nyní jedině činným legislativním sborem v území Československé republiky je **Národní shromáždění**, lze vydati říšský zákon, jímž by byla zrušena všechna ustanovení zákonodárství zemského, jež nejsou s ním v souladu. -

Kulturní výbor po vyslechnutí referátu o návrhu na zrušení celibátu učitelek uznal jeho důvody správnými a prohlásil se v zásadě **jednomyslně** pro zrušení celibátu. Zároveň zvolil ku podrobnému vypracování osnovy příslušného zákona užší výbor ze členů kult. výboru, do něhož vysláni: Aust, dr. Budínský, Ecksteinová, Kadlčák, Konečný, dr. Metelka a Smrtka.

Užší výbor vypracoval osnovu zákona, již kulturní výbor s malými změnami ve své dne 15. července 1919 konané poradě schválil.

K § 5. připojené osnovy kulturní výbor doporučuje, aby provdaným učitelkám dostalo se v mateřství tak dlouhé dovolené, jak toho lékař za potřebné uzná.

Nebylo však docíleno jednomyslného názoru o tom, má-li se substituce v době mateřství hraditi z prostředků veřejných, či má-li si ji platiti dotyčná provdaná učitelka sama.

Rozřešení této otázky ponecháno ministerstvu školství a národní osvěty. Kulturní výbor prohlašuje však, že jest v jeho intencích, aby provdaným učitelkám dostalo se v mateřství **nejméně** šestinedělní placené dovolené. -

Předkládaje tuto zprávu, navrhuje **kulturní výbor**:

Slavné Národní shromáždění račiž připojenou **osnovu zákona schváliti**.

V Praze 15. července 1919.

Předseda:
Dr. O. Srdínko v. r.

Zpravodaj:
Al. Konečný v. r.

Zákon

ze dne 1919,

kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice československé.

§ 1. Učitelky veřejných škol obecných a občanských mohou po skončené počáteční službě vstoupiti do stavu manželského a nepozbývají práva setrvati ve službě školní.

§ 2. Učitelkám, které ještě nemají počáteční službu za sebou, je třeba povolení okr. školní rady, aby se mohly provdati.

§ 3. Vzdá-li se při tom učitelka dobrovolně místa, budiž jí vyměřeno odbytné podle služebních let a posledního platu a to: do 5 let od zkoušky učitelské způsobilosti poloviční, od 5 - 10 let celoroční, od 10 - 15 let jeden a půlroční a od 15 let dvouroční plat vpočítatelný do výslužného.

Zemské školní rady se zmocňují, aby učitelkám, které před vydáním tohoto zákona vzdaly se učitelské služby, chtějíce se provdati a neobdržely výslužného ani odbytného, vyměřily odbytné podle předchozího odstavce t. z., když za. to požádají.

§ 4. Vráti-li se učitelka zase do činné služby, budou jí započtena léta před provdáním se ve službě školní ztrávená s podmínkou, že zaplatí za tato léta znovu příspěvky do pensijního fondu, zákonem předepsané.

§ 5. V případě mateřství budiž učitelce poskytnuta placená dovolená, jejíž doba bude upravena ministerským nařízením.

§ 6. Sirotci po zemřelých učitelkách mají stejný nárok na zaopatřovací požitky jako za týchž podmínek sirotci po učitelích.

Nemá-li otec nároku na výslužné, přísluší dětem po matce osiřelým pense konkrétní (t. j. pense úplných sirotek).

Sirotci po učitelkách ručních prací a vedlejších učitelkách z povolání, které byly ustanoveny za odměnu a neměly nároky na výslužné, obdrží zaopatřovací podpory podle norem, které ministerským nařízením budou stanoveny.

§ 7. Veškerá ustanovení posavadních zákonů zemských, zákonu tomuto odporující, se zrušují.

§ 8. Ustanovení tohoto zákona nesmí býti na újmu práv učitelek, kterých nabyly ustanoveními zákonů zemských dosud platných.

§ 9. Zákon tento nabude účinnosti dnem vyhlášení a má zpětnou platnost od 1. listopadu 1918 s výhradou případů v § 3. vytčených.

§ 10. Provedením tohoto zákona pověřuje se ministr školství a národní osvěty za dohody se zúčastněnými ministry.

Příloha:**Ženská emancipace (feminismus)**

1. Ženská otázka je problém, v němž jde o oprávněnost nároků ženy na uznání celého lidství jejího a důsledků z toho plynoucích. 2. Ženské hnutí je čínorodé úsilí širokých mass o rovné hodnocení ženy s mužem po stránce individuální, sociální a mravní, s tendencí po vyrovnaném a krásnějším soužití obou pohlaví. Problém ž. o-ky jest obsažen implicitně v postavení ženy v minulosti, dozrával a jevil se předzvěstmi slabých pokusů žen o zlepšení postavení; ale teprve v novém věku dostavily se podmínky, jež takřka rázem řešené jeho učinily sociální nutností. Byl to duch osvícenectví, jež prohlásilo lidská práva, v druhé řadě pak velkovýroba, jež zúžila okruh domácí práce a volala ženu k výdělečné práci mimo dům. Tak vyrostlo nejprve ženské hnutí americké.

Dějiny nemohou říci, kdy a jak vznikla poroba ženy, za to vypravují, jaká byla. Postavení ženy nezlepšovalo se úměrně se stoupající kulturou rozumovou - jak dokazuje otroctví a utlačení ženy u Řeků -, zato však záviselo na úrovni mravní.

...

Hlavní složky hnutí emancipačního jsou: 1. úsilí o uvolnění individuální s praktickým požadavkem neobmezovaného vzdělání pro ženy; 2. sociální a etické, s požadavkem přístupu ke všem povoláním a oborům lidské práce, odstranění dvojí morálky, nuceného celibátu, prostituce; 3. politické, bojující za právo volného sebeurčení ve státě, tedy volební právo, změny některých zákonů; 4. rodinné, snažící se o mravní a právní rovnost v rodině, nezávislost hospodářskou a rodičovskou moc. To jest obsah moderního, t.j. organizovaného, cílů vědomého hnutí praktického. Současně s tímto a spontánně, silou evoluce kulturní, tvoří se ideál nové ženy v literatuře, umění výtvarném, hledá se a tuší latentní posud obsah psychy ženy, do níž se kladou naděje na nové krásy a hodnoty životní, z ježž mladé nečerpáné a jinorodé síly kyne obrození lidstva. A život sám zvolna vydává ze sebe nebývalé individuality ženské s nezkrocenou touhou po životě krásném a velikém, vynikající ze zmatku a věrní doby přechodné. Nositeli ženského hnutí jsou ženy všech vrstev, nejplněji třída střední; čtvrtý stav, dělnice, hlavně z nutnosti hospodářské. Téměř ve všech zemích mimo Anglii obě vrstvy postupují odděleně. Vůdci jeho ženy, někdy i muži duchem a smyslem sociálním vynikající, přáteli mužové osvícení.

Věda, žurnalistika, parlamenty a veřejnost uznávají hnutí ženské za důležitou složku sociálního hnutí vůbec, za projev síly elementární. Přesto však přechetní jsou jeho odpůrci. Jedni bojují posměchem (jemuž ostatně nešla snad žádná nová myšlenka - ale křehká zbraň láme se o chladnost protivníkovu), jiní chopili se jeho výstřelků, jiní namítají, že zci-zuje ženu rodině a přirozenému úkolu. Jsou však na omylu, neboť žena touží naplnit své poslání jako žena i jako člověk. Někteří vidí ve hnutí omyl zásadní, ježto žena není schopna takových úkolů jako muž. O tom rozhodne budoucnost a příští žena uvolněná, odpoví-dá feminismus. Ovšem musí společnost změnit posavadní organizaci práce s ohledem na mateřské povinnosti ženy a z vděčnosti za tyto. Jádru sporu: platí individualismus také pro ženy, nebo je žena určena podřídit se prospěchu rodiny a společnosti, tedy místo svobodného sebeurčení a volby povolání - jak chce feminismus - uzavřít ji do sféry dané tradi-cionální dělbu práce - pouze do domácnosti -, jak chtějí odpůrci. Důvody těchto: žena urč-

na mateřstvím, její psycha inferiorní; není geniův ani velikých myslitelů-žen. Důvody feminismu jsou: žena je především člověk, život její není vyčerpán úkolem manželky a matky. Obojí tvrzení jest posud před branou pravdy o obsahu duše ženské. Jedině správný důsledek zkušenosti nabyté z rozvoje uvolněné ženy budou materiálem k vědeckému zkoumání ženské psychy a odstraní neplodné spekulace tvořené za tlaku předsudků. Podle obyčejného mínění muž je převahou bytost rozumová, spekulativní, produktivní - žena citová, instinktivní a receptivní. Avšak theorii o passivnosti odporují samy dějiny a nově poukazují někteří myslitelé (např. Forel, Masaryk), že právě chtěním a energií vynikají ženy nad muže. A Šalda praví: „Žena vykonala v krátké době necelého staletí, po něž vstupuje v literatuře jako kontinuum, více než se čekalo. Všechno, co víme dnes o psychickém útvaru genu mužů, vede nás jen k víře, že genius není vázán na pohlaví.“

Emancipace má svou psychologii. Ž. otázka se vyvíjí už v několikáté generaci, ale není ještě tak vžitá, aby se stala tradicí, a tak každá inteligentní žena prodělává tu genesi v sobě znova, více méně intenzivně. A v tom faktu je *raison d'être* hnutí. Ženská otázka je snad nejtěžší problém sociální, neboť hnutí žen nemá jen příčiny hospodářské a sociálně politické, ale hlavní pružinou jeho je vnitřní hluboký a bolestný konflikt, jenž někdy jako zkrvavená rýha vine se celým životem ženy jednotlivce a vzniká tím, že vše, co její duši prochází, její chtění, ideály, její úsilí o řešení ostatních problémů - těch, jimž nikdo neuniká - ostře naráží na tvrdou skálu neporozumění. Problémy zavinují se takřka beznadějně, chtění zdají se bezúčelná a pochybená, a marně mysl vírem schvácená hledá pevniny, kde by spočinula. Tento boj tříští a rozbíjí síly ženy; jak může dojít k *synthesi*, k harmonickému životu, jenž jediné dává klid, záruku plodné práce. Tento vyčerpávající zápas ženy za individuální osvobození jen málokterí z mužů dovedli pochopit a hloubkou prociťené bolesti změnit oheň protestu a vášnivost slz utlačovaného lidství. (St. Mill, Björnson, Garborg aj., u nás Masaryk, Machar, Tille.) Patrně, jak povrchní je mínění, že by ž. otázka byla pouze otázkou žen neprovdaných (mínění, jež vidí pouze hospodářskou složku její), ž. otázka je otázkou žen všech.

...

Organisace ženské pracují jednak o dosažení cílů ženského hnutí, jednak vyvinují činnost sociální ve prospěch celku lidstva. Ve velké většině států jsou svazy ženských spolků (mimo Finsko, Belgie, Portugalsko, Rusko a státy Balkánské) a spolky pro volební právo (mimo tytéž státy a Rakousko). Sociální práce ženských organizací je vydatná. V samých červancích svého vzniku hnutí ženské prosvyceno bylo nejširším účinným altruismem. Ženy americké usilovně pracovaly proti otrokářství, hnutí mírové inspirováno ženou (Suttnerovou). Péče o chudé byla vždy doménou žen, ale feminismus ji organizuje, povznáší nad úroveň almužnovou. Příkladem *College for Working Women*, jenž pořádá kurzy vyučovací pro nejrůznější předměty a obory práce - za nepatrný pouze poplatek - zvyšuje tak u žen z lidu pracovní kvalifikaci. Spolků menších, jež vydržují školy pro chudou mládež ve věku školou již nepovinném, je mnoho. V Rusku mají například spolek pečující o mladé dívky, spolek na ochranu zdraví žen, jenž popularisuje hygienu, poučuje matky, reformuje ženský oděv, všude jinde záštitý a útulky různé. Tato činnost je zároveň prací osvětovou, poněvadž zmíněné spolky starají se hlavně o vzdělání a vychování opuštěné a zanedbané mládeže.

Na roli mravního pokroku hnutí ženské vyoralo brázdu značně hlubokou. Největšího úspěchu dosáhly ženy anglické vedené Buttlerovou; jejich přičiněním r. 1886 anglický parlament zrušil reglementovanou prostituci. Téhož dosaženo v Norsku r. 1887 a ve Švýcarsku. Ve Švédsku zaměstnány jsou při mravnostní policii také ženy. V Australii vlivem žen-poslanců dány návrhy zákonů proti kuplířství, na ochranu nemanželských dětí a matek, k utužení povinností nemanželských otců; podobně ve Finsku nesena je politika žen tímto vyvinutým smyslem sociálním. Spolupráce ženy v zákonodárství je plodná, směrodatná a její rozšíření žádoucí. Stejně odhodlaný boj vedou ženy s nepřítelem lidstva, alkoholem.

Feminismus pracuje prostředky ryze kulturními: vzděláváním, výchovou, uvědomováním, shromažďováním, peticemi. Cíle jeho: 1. chce opatřit ženám vzdělání nutné k jejím úkolům v domácnosti, v různých povoláních a v životě občanském. Usiluje tedy o povinné školství pokračovací, reorganizaci středních škol dívčích a rovnocennost s chlapeckými, koedukaci a neobmezený přístup k vysokým učilištím vědeckým i uměleckým. 2. Žádá, aby výkon ženy jako matky a hospodyně byl jakožto důležitý kulturní moment přiměřeně hodnocen... Mimo to snaží se dívkám umožnit sebeurčení, volbu povolání podle schopností a náklonnosti. 3. Usiluje o reformu manželství, této záruky sociálního zdraví; proto bojuje proti prostituci, chce opravu zákonů, zákonnou úpravu práv nemanželských dětí, matek, povinností nemanželských otců. 4. Ve veřejném životě, obci a státě usiluje pro ženu o též práva, jichž požívá muž, a požaduje přístup k zodpovědným úřadům obce i státu, k soudnictví a do parlamentu.

Přes značnou svou hodnotu éthickou feminismus vzbuzuje namnoze prudký odpor. To proto, že zasahuje hluboko do organismu sociálního, požaduje veliké assimilace obrovského tělesa, neusiluje o nic méně, než o přehodnocení názorův i forem života týkajících se ženy a muže, dělby práce mezi mužem a ženou, ustálených práv a povinností mužů a žen. V této společnosti vznikají takto feminismem nové elementy, které tu zprvu působí jako toxiny, budí prudkou horečku, vyvolávají krize, v nichž nutně padají oběti. Společnost právě má projít novou revolucí, snad větší všech předeházejících. Ji nutně vzbuzuje působení vývojových sil, jež dány jsouc odvěkými zákony sociálními, jdou za svými cíly, které jsou spolu metami lepší budoucnosti společnosti lidí. Až rozptýlí se těžké mraky a novým jasnem zatopí vítané slunce míru život moderní společnosti, nalezne tu mnoho nového a cenného, především ono žádoucí, které je nejvnutřnějším smyslem a důvodem ženského hnutí, harmoničtější a hlubší soužití muže a ženy. Hzk.

Výtah z Ottova slovníku naučného, sedmý díl, rok vydání 1908, s. 803-808.

Autorka: Albina Honzáková